

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΝΟΜΙΚΩΝ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ:
ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

ΜΕ ΘΕΜΑ:

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΚΛΩΝΟΠΟΙΗΣΗΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: κ. ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΛΕΚΤΟΡΑΣ: κ. ΣΠΥΡΟΣ ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΣ

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΑΜΟΥΖΕΛΟΣ

ΕΞΑΜΗΝΟ: Δ'

ΑΡ. ΜΗΤΡΩΟΥ: 1340200300266

ΑΡ. ΤΗΛΕΦΩΝΟΥ: 6945799610

ΑΘΗΝΑ 2005

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

1.	<i>ΕΙΣΑΓΩΓΗ</i>	2
2.	<i>ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΣΑΦΗΝΙΣΕΙΣ</i>	3
2.1	<i>ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΚΛΩΝΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΚΛΩΝΟΠΟΙΗΣΗΣ</i> ..3	
2.2	<i>ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΚΛΩΝΟΠΟΙΗΣΗ</i>	5
2.3	<i>ΒΛΑΣΤΙΚΑ ΚΥΤΤΑΡΑ</i>	5
2.4	<i>ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗΣ ΚΛΩΝΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΗΣ ΒΛΑΣΤΙΚΩΝ ΚΥΤΤΑΡΩΝ ΓΙΑ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟΥΣ ΣΚΟΠΟΥΣ</i>	6
3.	<i>ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΛΩΝΟΠΟΙΗΣΗΣ</i>	8
4.	<i>ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗΣ ΚΛΩΝΟΠΟΙΗΣΗΣ</i>	22
5.	<i>ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΚΛΩΝΟΠΟΙΗΣΗΣ ΜΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ</i>	25
6.	<i>ΚΛΩΝΟΠΟΙΗΣΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΕΜΒΡΥΩΝ ΓΙΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥΣ ΚΑΙ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟΥΣ ΣΚΟΠΟΥΣ</i>	27
7.	<i>ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ</i>	37
8.	<i>ΠΕΡΙΛΗΨΗ</i>	38
9.	<i>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</i>	40

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εργασία αυτή με θέμα «Η συνταγματική προβληματική της κλωνοποίησης» στόχο έχει να διαπραγματευτεί το μείζον επιστημονικό ζήτημα της κλωνοποίησης και να αναλύσει τις συνταγματικές πτυχές του. Προκειμένου να επιτευχθεί αυτός ο στόχος, μέρος της εργασίας αυτονομείται σε ειδικό κεφάλαιο με τίτλο «Εννοιολογικές Διασαφηνίσεις» προκειμένου να επεξηγηθούν και να αναλυθούν όροι προερχόμενοι από τις επιστήμες της βιοϊατρικής, της γενετικής και τον τομέα της βιοτεχνολογίας, οι οποίοι απαντούν με μεγάλη συχνότητα στην όλη ανάπτυξη της εργασίας με σκοπό να καταστούν κατανοητοί στο μέσο αναγνώστη. Οι όροι αυτοί αφορούν κατά κύριο λόγο στα είδη της κλωνοποίησης και τις τεχνικές επίτευξής της. Ακολουθεί το κύριο μέρος όπου αναπτύσσονται κατά σειρά οι διάφορες σκέψεις σχετικά με τα συνταγματικά ζητήματα της κάθε μορφής κλωνοποίησης. Η σειρά με την οποία παρουσιάζονται τα είδη κλωνοποίησης, στηρίζεται σε κλίμακα βαρύτητας, η οποία ξεκινά με την πιο σημαντική αναπαραγωγική κλωνοποίηση, συνεχίζοντας με τη θεραπευτική και την κλωνοποίηση μη ανθρωπίνων οργανισμών και καταλήγοντας στην κλωνοποίηση εμβρύων για ερευνητικούς και θεραπευτικούς σκοπούς η οποία αποτελεί οριακή, από την άποψη συνταγματικής προβληματικής, μορφή κλωνοποίησης. Στο τέλος του κειμένου παρατίθενται τα βασικά συμπεράσματα και περίληψη της εργασίας πριν τους βιβλιογραφικούς πίνακες. Θα πρέπει όμως να επισημανθεί ότι εξαιτίας του εξεζητημένου ζητήματος της κλωνοποίησης δεν έχει προς το παρόν αναπτυχθεί σχετική εθνική ή διεθνής νομολογία.

2. ENNOΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΣΑΦΗΝΙΣΕΙΣ

2.1 ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΚΛΩΝΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΚΛΩΝΟΠΟΙΗΣΗΣ

Κλωνοποίηση είναι η δημιουργία κυττάρων ή οργανισμών που έχουν πανομοιότυπο γενετικό υλικό, μια διαδικασία που χρησιμοποιείται ευρέως στην καλλιέργεια φυτών, στην κυτταρική βιολογία και στην εμβρυολογία. Η κλωνοποίηση με μεταμόσχευση πυρήνων δεν είναι μια καινούργια τεχνική. Η εφαρμογή της σε ωάρια βατράχου ανακοινώθηκε για πρώτη φορά το 1952 και από τότε χρησιμοποιείται ως πειραματική τεχνική, ειδικά στα αμφίβια. Επίσης, κλωνοποίηση μπορεί να γίνει με διαίρεση του εμβρύου ή με μεταμόσχευση πυρήνα σε απύρηνω ωάριο. Η δεύτερη μέθοδος είναι αυτή που επιτρέπει την κλωνοποίηση ενός ενήλικου οργανισμού, η οποία χρησιμοποιήθηκε και για τη δημιουργία της Ντόλυ. Η κλωνοποίηση όμως με διαίρεση του εμβρύου έχει χρησιμοποιηθεί για την αύξηση του αριθμού των εμβρύων με τον ίδιο γονότυπο. Η τεχνική αυτή μπορεί να δώσει περιορισμένο αριθμό ζώων, μια και μπορεί να διπλασιάσει ή να τριπλασιάσει τον αριθμό των υπαρχόντων εμβρύων. Αντίθετα, η μεταμόσχευση πυρήνων έχει τη δυνατότητα, τουλάχιστον θεωρητικά, να παράγει μεγάλο αριθμό γενετικά πανομοιότυπων ζώων.

Επιπρόσθετα, για την κλωνοποίηση θηλαστικών χρησιμοποιούνται κυρίως οι δύο τεχνικές που αναφέρθηκαν προηγουμένως:

α. Η διαίρεση ενός εμβρύου στα βλαστομερίδιά του.

Η διαίρεση του εμβρύου στα βλαστομερίδιά του μιμείται τον φυσικό σχηματισμό των μονοζυγωτικών διδύμων. Στο ποντίκι η τεχνική αυτή διότι τα ποσοστά εμφύτευσης και εμβρυϊκής ανάπτυξης, μια και αυτοί οι παράγοντες επηρεάζονται από τον αριθμό των εμβρυϊκών κυττάρων στο στάδιο της βλαστοκύστης και την κατανομή των κυττάρων της εσωτερικής μάζας προς των κυττάρων της τροφοβλάστης.

β. Μεταμόσχευση πυρήνων. Η κλωνοποίηση με μεταμόσχευση πυρήνων είχε χρησιμοποιηθεί για πολλά χρόνια στη δημιουργία κλώνων ζώων από εμβρυϊκά

κύτταρα (Willasden, 1986). Η μεταμόσχευση πυρήνων συμπεριλαμβάνει τη χρήση δύο κυττάρων: ένα απύρνηνο ωάριο και το κύτταρο - δότη του πυρήνα.

Συγκεκριμένα, πριν από τη μεταμόσχευση πυρήνων αφαιρούνται από το ωάριο με τεχνικές μικροχειρισμού χρωμοσώματα τα οποία περιέχουν το πυρηνικό DNA του κυττάρου (σε αυτό το στάδιο τα χρωμοσώματα δεν περικλείονται από ένα σαφώς διακεκριμένο πυρήνα). Ακολουθεί η σύντηξη του κυττάρου του δότη με το απύρνηνο ωάριο - δέκτη, χρησιμοποιώντας υψηλής συχνότητας οι ηλεκτρικές κενώσεις, οι οποίες βοηθούν στη σύνταξη των μεμβρανών. Το αποτέλεσμα αυτής της ένωσης λειτούργησαν σαν ένα έμβρυο στο στάδιο του ενός κυττάρου και μπορεί να προχωρήσει στο συγκεκριμένο αναπτυξιακό του πρόγραμμα, όπως αυτό καθορίζεται από τα συστατικά του μητρικού κυτταροπλάσματος. Τα έμβρυα αυτά, εάν εμφυτευτούν στη μήτρα μιας υποκατάστατης μητέρας, μπορούν να αναπτυχθούν και να γεννηθούν φυσιολογικά. Σε κάθε περίπτωση και με τις δύο αυτές τεχνικές στόχος είναι να δημιουργηθεί ένας αυτοτελής οργανισμός ο οποίος θα προκύψει με τη φυσιολογική διαδικασία του τοκετού.¹

---

¹ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. www.ivf.gr

2.2 ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΚΛΩΝΟΠΟΙΗΣΗ

Η μέθοδος της κλωνοποίησης μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη δημιουργία μεμονωμένων ανθρώπινων κυττάρων, ιστών και οργάνων για διάφορους ερευνητικούς και θεραπευτικούς σκοπούς (θεραπευτική κλωνοποίηση). Στην κατηγορία αυτή εντάσσεται λ.χ. η κλωνοποίηση ανθρώπινων κυττάρων (π.χ. καρκινικών) προκειμένου να ερευνηθεί εργαστηριακά η διαδικασία εξέλιξής τους και να συναχθούν συμπεράσματα για την πρόληψη και θεραπεία ασθενειών ή ακόμη και η κλωνοποίηση ανθρώπινων ιστών (π.χ. δέρματος) ή οργάνων (π.χ. νεφρού ή καρδιάς) τα οποία στη συνέχεια θα χρησιμοποιηθούν για τη μεταμόσχευση σε πάσχοντες ασθενείς.²

2.3 ΒΛΑΣΤΙΚΑ ΚΥΤΤΑΡΑ

Με τον όρο βλαστικά κύτταρα ή βλαστοκύτταρα δηλώνονται αδιαφοροποίητα κύτταρα που έχουν την ικανότητα να αυτοπολλαπλασιάζονται και να διαφοροποιούνται προς διάφορους ιστούς και όργανα. Με κατάλληλο χειρισμό μπορούν να εξελιχθούν σε οποιοδήποτε σχεδόν τύπο κυττάρων στο σώμα. Οι επιστήμονες πιστεύουν ότι τα βλαστοκύτταρα μπορούν να εξασφαλίσουν στον άνθρωπο ένα απόθεμα ιστών. Το σημαντικό όμως είναι ότι θα επιτρέψουν τη δημιουργία ιστού γενετικά ταυτόσημου με το δότη του γενετικού υλικού.³

---

² Βλαχόπουλος Σ., Η κλωνοποίηση στην ελληνική έννομη τάξη, Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας, 2000, σελ. 88.

³ Μάλλιος, Ευάγγελος, Κλωνοποίηση εμβρύων για θεραπευτικούς σκοπούς, Το Σύνταγμα, τεύχος 2, Αντ. Σάκκουλας, 2002, σελ. 1. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. <http://tosyntagma.ant-sakkoulas.gr/nomologia/item.php?id=575>

2.4 ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗΣ ΚΛΩΝΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΗΣ ΒΛΑΣΤΙΚΩΝ ΚΥΤΤΑΡΩΝ ΓΙΑ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟΥΣ ΣΚΟΠΟΥΣ

Η καταστροφή της ιστολογικής δομής του οργάνου λόγω του θανάτου των κυττάρων που το συνθέτουν, αποτελεί το αίτιο των περισσότερων παθολογικών παθήσεων που πλήττουν τους κατοίκους των βιομηχανικών περιοχών. Μια θεραπευτική προσέγγιση αποβλέπει στην ανακατασκευή των ιστών που έχουν υποστεί βλάβη, με τη μεταμόσχευση νέων κυττάρων που μπορούν να υποκαταστήσουν τα κατεστραμμένα ή αλλοιωμένα από την ασθένεια. Σε κλινικό επίπεδο η θεραπευτική αυτή στρατηγική στηρίζεται στο μεγαλύτερο μέρος των περιπτώσεων στη μεταμόσχευση οργάνων από νεκρούς δότες ή πιο σπάνια από ζώντες δότες. Ωστόσο αυτή η τεχνολογία για τη διάσωση των ασθενών έχει δύο σημαντικούς περιορισμούς που αποκλείουν την επέκτασή της στο μεγαλύτερο μέρος των ασθενών που θα μπορούσαν να επωφεληθούν. Οι περιορισμοί αυτοί συνίστανται στην έλλειψη επαρκών αναγκών προς μεταμόσχευση και στην ανάγκη της χρόνιας καταστολής του ανοσοποιητικού συστήματος για να αποτραπεί η απόρριψη του μοσχεύματος. Στο πρόβλημα αυτό λύση εξασφαλίζει η χρησιμοποίηση των βλαστικών κυττάρων που προέρχονται από έμβρυα ή και ενήλικους οργανισμούς. Ωστόσο πολλές φορές δημιουργείται σύγχυση μεταξύ της μεθόδου της θεραπευτικής κλωνοποίησης και της χρησιμοποίησης βλαστικών κυττάρων γενικότερα.

Η χρησιμοποίηση βλαστικών κυττάρων για θεραπευτικούς σκοπούς καθιερώνεται ως μια νέα μέθοδος ενδεχομένως επαναστατική για τη θεραπεία ασθενειών και τραυμάτων. Σκοπός της θεραπείας αυτής είναι η ανάπτυξη διαφοροποιημένων κυττάρων ή ιστών προς μεταμόσχευση σε ασθένειες που έχουν νοσήσει από ασθένειες όπως ο διαβήτης, το σύνδρομο του Alzheimer, του Parkinson, εμφράγματα κ.λπ., ασθένειες για τις οποίες δεν υπάρχουν σήμερα αποτελεσματικές θεραπείες. Τα βλαστικά κύτταρα είναι παρόντα καθόλη την περίοδο της ανάπτυξης του ατόμου τόσο κατά την παιδική ηλικία όσο και μετά την ενηλικίωση. Πάντως, η αναλογία βλαστικών κυττάρων, όσο και η δυνατότητά τους να δημιουργήσουν διάφορες μορφές κυττάρων μειώνεται. Η απόκτηση των κυττάρων αυτών μπορεί να

γίνει από ιστούς ενηλίκων, ιστούς εμβρύων, κύτταρα από την εσωτερική μάζα των βλαστοκύστεων, από έμβρυα ή από την κλωνοποίηση μέσω μεταφοράς του πυρήνα.

Μια πηγή εμβρυϊκών βλαστικών κυττάρων θα μπορούσε να είναι τα υπεράριθμα έμβρυα που δεν χρειάζονται πλέον για την θεραπεία της στειρότητας. Μια άλλη δυνατότητα θα μπορούσαν να είναι η απομόνωση βλαστικών κυττάρων από έμβρυα που δημιουργούνται από μεταφορά του πυρήνα (θεραπευτική κλωνοποίηση). Τα βλαστικά αυτά κύτταρα θα είχαν το πλεονέκτημα ότι θα ήταν αναλογικώς συμβατά με τον ασθενή. Μπορούν να αποκτηθούν βλαστικά εμβρυϊκά κύτταρα που έχουν αμβλωθεί (λόγω γενετικών ανωμαλιών) και από αίμα που βρίσκεται στον ομφάλιο λώρο τη στιγμή της γέννησης. Τα ενήλικα βλαστικά κύτταρα απομονώνονται από ιστούς όπως ο νωτιαίος μυελός, το δέρμα και το αίμα που χρησιμοποιούνται για τη μεταμόσχευση. Ένα από τα προβλήματα όμως που παρουσιάζει η χρησιμοποίηση ενηλίκων βλαστικών κυττάρων είναι η δυσκολία απομόνωσης των κυττάρων και σπάνια προδιάθεσή τους να διαφοροποιούνται σε ποικίλους τύπους κυττάρων (πρόσφατες μελέτες έδειξαν ότι τα ενήλικα βλαστικά κύτταρα θα μπορούσαν να έχουν τις ίδιες δυνατότητες να διαφοροποιηθούν).

Ωστόσο, ένα από τα προβλήματα που τίθενται από τις μεταμοσχεύσεις βλαστικών κυττάρων είναι η ανοσολογική απόρριψη εκ μέρους του λήπτη. Οι μέθοδοι για την αποτροπή της συνίσταται στη διατήρηση μιας τράπεζας τέτοιων κυττάρων από την οποία λαμβάνεται μια ακολουθία κυττάρων που ταιριάζουν σε όλους τους λήπτες ή σε ορισμένες περιπτώσεις η παραγωγή βλαστικών εμβρυϊκών κυττάρων κατά παραγγελία, προβαίνοντας σε υποκατάσταση του πυρήνα του σωματικού κυττάρου πάνω σε ένα δωρηθέν ωάριο με τη χρησιμοποίηση σωματικού κυττάρου από το λήπτη. Επομένως, τα βλαστικά κύτταρα θα είχαν την ίδια ανοσολογική δομή με το λήπτη.⁴

---

⁴ Έκθεση σχετικά με τις δεοντολογικές, νομικές, οικονομικές και κοινωνικές προεκτάσεις της ανθρώπινης γενετικής, Προσωρινή Επιτροπή Ανθρώπινης Γενετικής και Άλλων Νέων Τεχνολογιών της Σύγχρονης Ιατρικής, τελικό AS-0391/2001. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. www2.europarl.eu.int/omk/sipade2?SAME_LEVEL=1&yLEVEL=O&NAV=x&PUBREF=-//EP//TEXT+REPORT+AS-2001-0391+O+DOC+XML+VO//EL

3. ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΛΩΝΟΠΟΙΗΣΗΣ

Όπως ήδη έχει αναφερθεί αναπαραγωγική κλωνοποίηση ο ονομάζεται κάθε παρέμβαση που έχει ως σκοπό τη δημιουργία ενός ανθρώπινου όντος που είναι γενετικά όμοιο με ένα άλλο ανθρώπινο ον, ζωντανό ή νεκρό.⁵ Ειδικά, η αναπαραγωγική κλωνοποίηση στηρίζεται στην εμφύτευση σε μήτρα γυναίκας ανθρώπινου ωαρίου, του οποίου ο πυρήνας έχει αντικατασταθεί από τον πυρήνα ανθρώπινου σωματικού κυττάρου με στόχο τη δημιουργία και γέννηση αυτοτελούς ανθρώπινου οργανισμού.⁶

Πάρα πολλά προβλήματα έχουν προκύψει από το ζήτημα της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης τα οποία έχουν οδηγήσει στην σχεδόν αποδεκτή απ' όλους άποψη ότι σε κάθε περίπτωση ο συγκεκριμένος τρόπος παρέμβασης από ανθρώπινο γονιδίωμα θα πρέπει ρητώς να απαγορευθεί. Πολλοί νομικοί σχηματισμοί έχουν δημιουργηθεί τόσο σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και σε επίπεδο εθνικών κρατών που κινούνται προς αυτή την κατεύθυνση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Σύμβασης του Oviedo για την κλωνοποίηση, το οποίο κυρώθηκε με το Ν. 2619/1998, που ρητώς απαγορεύει στο άρθρο 1, την ανθρώπινη αναπαραγωγική κλωνοποίηση. Έτσι, από τη στιγμή που η διεθνής αυτή σύμβαση επικυρώθηκε με νόμο και τέθηκε σε ισχύ σύμφωνα με τους όρους της με βάση το άρθρο 28 παρ. 1Σ υπερισχύει οποιουδήποτε άλλου αντίθετου κοινού νόμου, όχι όμως και έναντι του Συντάγματος. Όμως παρόλο που το Πρωτόκολλο έχει υπογραφεί και επικυρωθεί είναι αναγκαία η εξέταση των συνταγματικών πτυχών της κλωνοποίησης ανθρώπων. Και αυτό, γιατί - κατά την ορθότερη άποψη - το Σύνταγμα υπερισχύει του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου, πρωτογενούς και δευτερογενούς. Στο συμπέρασμα αυτό δεν οδηγεί μόνο η πρόσφατη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας και τα επιχειρήματα που αυτή

---

⁵ Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Σύμβασης του Oviedo για την κλωνοποίηση, Υ.Α. Αριθ. Φ.0546/1/ΑΣ 723/Μ.4898 (ΦΕΚ Α' 244), άρθρο 1.

⁶ Εισήγηση για την Αναπαραγωγική Κλωνοποίηση του Ανθρώπου, Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής, στοιχεία Α. Βλ. και <http://www.bioethics.gr/article.php?sid=101>

επικαλείται ως προς την ιεράρχηση των δύο πηγών δικαίου ⁷, αλλά και από το γεγονός ότι το προβάδισμα του κοινοτικού έναντι του συνταγματικού δικαίου θα προϋπέθετε ότι το ίδιο το Σύνταγμα, με διάταξή του, αναγνωρίζει την υπεροχή του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου. Δεν είναι, όμως, εννοιολογικά δυνατόν - θα αποτελούσε για την ακρίβεια *contradiction in adjecto* - ένας κανόνας δικαίου να προσδίδει υπερτερεί τυπική ισχύ (από αυτήν που ο ίδιος έχει) σε άλλο κανόνα δικαίου. Γι' αυτό και από την άποψη του ελληνικού Συντάγματος, το συνταγματικό δίκαιο δεν μπορεί παρά να υπερτερεί του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου. Η εξέταση της συνταγματικής προβληματικής της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης επιβάλλεται, άλλωστε, και από το γεγονός ότι μπορεί το ίδιο το Σύνταγμα να απαγορεύει τον περιορισμό της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης ανθρώπων ως ειδικότερης έκφανσης ενός ατομικού δικαιώματος ή μπορεί αντιθέτως να υφίσταται κάποια συνταγματική διάταξη, η οποία επιβάλλει την απαγόρευση της δραστηριότητας αυτής. ⁸ Έτσι, θα πρέπει καταρχήν να εξεταστεί μήπως η κλωνοποίηση ανθρωπίνων όντων υπάγεται στο προστατευόμενο πεδίο ενός ατομικού δικαιώματος. Συγκεκριμένα θα ελεγχθεί αν η αναπαραγωγική κλωνοποίηση εμπίπτει στο πεδίο της επιστημονικής ελευθερίας, της προστασίας της ανθρώπινης ζωής και υγείας, της προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Αν δοθεί καταφατική απάντηση, αυτό δεν σημαίνει άνευ ετέρου ότι η αναπαραγωγική κλωνοποίηση ανθρωπίνων όντων δεν μπορεί να περιοριστεί, αφού η απαγόρευση της κλωνοποίησης ενδέχεται να δικαιολογείται από λόγους προστασίας άλλων, συνταγματικά κατοχυρωμένων έννομων αγαθών.

Δύσκολα μπορεί να αμφισβητήσει κανείς ότι η κλωνοποίηση ανθρώπων ή μη αποτελεί επιστημονική και ερευνητική δραστηριότητα, υπαγόμενες συνεπώς στο προστατευόμενο πεδίο της συνταγματικής διάταξης του άρθρου 16 παρ. 1Σ, η οποία κατοχυρώνει την επιστημονική (και ερευνητική) ελευθερία. ⁹, ¹⁰ Για την ακρίβεια, η

---

⁷ Βλ. ΣτΕ 2807/1997 (όπου και η αντίθετη άποψη της μειοψηφίας περί υπεροχής του κοινοτικού δικαίου).

⁸ Βλαχόπουλος Σ., Η κλωνοποίηση στην ελληνική έννομη τάξη, Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας, 2000, σελ. 45-47.

⁹ Άρθρο 16 παρ. 1 εδ. α' Σ: «Η τέχνη και η επιστήμη, η έρευνα και η διδασκαλία είναι ελεύθερες η ανάπτυξη και η προαγωγή τους αποτελεί υποχρέωση του κράτους». Γενικότερα, για το ατομικό δικαίωμα της επιστημονικής ελευθερίας βλ. Δαγτόγλου Π., Ατομικά Δικαιώματα, τόμ. Α', 1991, αρ. περ. 927 επ.

μέθοδος της κλωνοποίησης και η μέσω αυτής δημιουργία οργανισμών με όμοιο γενετικό υλικό συγκαταλέγονται στις μεγαλύτερες επιστημονικές ανακαλύψεις της σύγχρονης εποχής.¹¹ Αυτό ισχύει, ιδίως, για την κλωνοποίηση με τη μέθοδο της μεταφοράς του πυρήνα κυττάρου ενήλικου όντος, αφού μέχρι πρότινος αποτελούσε αξίωμα στο χώρο της επιστήμης ότι τα κύτταρα ενήλικων οργανισμών δεν είναι πλέον σε θέση να δημιουργήσουν ένα νέο αυτοτελή οργανισμό.

Το γεγονός ότι η κλωνοποίηση ανθρώπινων όντων κρίνεται ως ηθικά καταδικαστέα από την πλειονότητα του πληθυσμού και προσκρούει στις κρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις για την έννοια της αναπαραγωγής, της δημιουργίας και της ζωής γενικότερα, δεν είναι σε θέση να στερήσει από την κλωνοποίηση την ένταξή της στο προστατευόμενο πεδίο της επιστημονικής ελευθερίας. Η διάταξη του άρθρου 16 παρ. 1Σ αποσκοπεί στην προστασία όλων των επιστημονικών δραστηριοτήτων και εφαρμογών ανεξάρτητα από την αποδοχή τους στην κοινωνία και αποβλέπει προεχόντως στη διατήρηση της ελευθερίας της επιστημονικής κοινότητας σε περιπτώσεις, όπως η προκειμένη, όπου το κοινωνικό σύνολο εμφανίζεται αντίθετο στην εκάστοτε πρωτοεμφανιζόμενη επιστημονική δραστηριότητα. Υπό διαφορετική ερμηνευτική εκδοχή η ως άνω συνταγματική διάταξη δεν θα είχε κανένα νόημα, αφού σπανιότατα θα ετίθετο ζήτημα περιοριστικής επέμβασης της κρατικής εξουσίας σε μια κοινωνικά αποδεκτή δραστηριότητα.¹²

Αυτό βεβαίως, δεν σημαίνει ότι δεν οφείλεται η μεγαλύτερη δυνατή προσοχή κατά την οροθέτηση του προστατευόμενου παιδιού ενός ατομικού δικαιώματος. Μπορεί μεν η ένταξη μιας δραστηριότητας στο εννοιολογικό περιεχόμενο του όρου «επιστήμη» να μην προδικάζει και την οριστική της προστασία, δεν είναι, ωστόσο,

---

¹⁰ Ειδικά όσον αφορά την αναπαραγωγική κλωνοποίηση, η δραστηριότητα αυτή θα μπορούσε, ενδεχομένως να υπαχθεί και στο ατομικό δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας (άρθρο 5 παρ. 1Σ). Πρβλ. και Παπαζήση Θ., Νομικά και ηθικά προβλήματα από την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή μετά την εμμηνόπαυση, ΚριΤΕ 2/1998, σελ. 25 [35 επ].

¹¹ Βλ. Αλαχιώτη Σ., Πρόλογος στην ελληνική έκδοση του βιβλίου της G. Kolata, Ο κλώνος, οπ. παρ., σελ. 1 [7]: «... η κλωνοποίηση θα καταγραφεί από τον ιστορικό του μέλλοντος ως ένα από τα σπουδαιότερα κατορθώματα του ανθρώπινου πνεύματος...»

¹² Το ίδιο ισχύει όχι μόνο για την επιστημονική ελευθερία, αλλά και για όλα τα υπόλοιπα ατομικά δικαιώματα. Για τη γενικότερη προβληματική βλ. και Βλαχόπουλου Σ., Η ελευθερία της τέχνης – Τα όρια ενός ανεπιφύλακτου ατομικού δικαιώματος, ΔΤΑ 1/1999, σελ. 73 [78 επ].

ορθό - αλλά και ούτε συνεπές - να διευρύνει κανείς υπέρμετρα το προστατευόμενο πεδίο ενός ατομικού δικαιώματος με μόνη τη σκέψη ότι τα όποια άτοπα αποτελέσματα θα διορθωθούν μεταγενεστέρως κατά τη χάραξη των ορίων του ατομικού δικαιώματος. Έτσι, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι ορισμένες μορφές κλωνοποίησης αποκλείονται a priori της συνταγματικής προστασίας. Αυτό ισχύει κυρίως για την κλωνοποίηση ανθρώπων με μεταφορά πυρήνα κυττάρου που έχει αφαιρεθεί παρανόμως από άνθρωπο (χωρίς, δηλαδή, τη συγκατάθεσή του), αφού σκοπός της διάταξης του άρθρου 16 παρ. 1Σ είναι η προστασία της επιστήμης από αυθαίρετες κρατικές επεμβάσεις και όχι η προνομιακή μεταχείριση του επιστήμονα με την αποδέσμευσή του από τις γενικώς ισχύουσες διατάξεις και την παροχή δυνατότητας σε αυτόν να οικειοποιείται ξένα έννομα αγαθά που δεν του ανήκουν.¹³ Στην περίπτωση αυτή δεν τίθεται ζήτημα χάραξης ορίων της επιστημονικής ελευθερίας αφού η εν λόγω δραστηριότητα δεν υπάγεται καν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 16 παρ. 1Σ.¹⁴

Δεδομένων όλων αυτών, η απαγόρευση της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης δεν σημαίνει ότι είναι συνταγματικά ανεπίτρεπτη: Μια ανθρώπινη δραστηριότητα η οποία υπάγεται στο προστατευόμενο πεδίο ενός ατομικού δικαιώματος, υπόκειται σε ορισμένα όρια (Grenzen der Grundrechte).¹⁵ Ειδικά όσον αφορά τα ατομικά δικαιώματα, τα οποία κατοχυρώνονται χωρίς επιφύλαξη του νόμου και μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται η επιστημονική ελευθερία, γίνεται γενικώς δεκτό ότι μπορούν να περιοριστούν για λόγους προστασίας άλλων, ομοίως συνταγματικά κατοχυρωμένων έννομων αγαθών.¹⁶ Γι' αυτό θα πρέπει να εξεταστεί αν υπάρχουν

---

¹³ Ανάλογες και οι αναπτύξεις του Π. Δαγτόγλου, *Ατομικά Δικαιώματα*, τόμ. Α', 1991, οπ. παρ. αρ. περ. 939.

¹⁴ Το ίδιο θα πρέπει να γίνει δεκτό και για την κλωνοποίηση των ζώων με τη μέθοδο της μεταφοράς πυρήνα κυττάρου, όταν ο ιδιοκτήτης του ζώου δεν έχει συναινέσει στη χρησιμοποίηση του κυττάρου για το σκοπό αυτό, αφού η κλωνοποίηση στην περίπτωση αυτή συνιστά αυθαίρετη επέμβαση στο ατομικό δικαίωμα της ιδιοκτησίας.

¹⁵ Για την έννοια του προστατευόμενου πεδίου και των ορίων ή περιορισμών των ατομικών δικαιωμάτων βλ., αντί άλλων, Δ. Τσάτσου, *Συνταγματικό Δίκαιο*, τόμ. Γ' (Θεμελιώδη Δικαιώματα), Ι (Γενικό Μέρος), 1988, σελ. 229 επ., 233 επ.

¹⁶ Για τους περιορισμούς των ανεπιφύλακτων ατομικών δικαιωμάτων βλ. αντί άλλων Κ. Χρυσόγνου, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, οπ. παρ., σελ. 79 επ, 98 επ.

άλλες συνταγματικές διατάξεις οι οποίες κατευθύνονται κατά της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης και μπορούν να θεμελιώσουν την απαγόρευσή της παρά το γεγονός ότι η εν λόγω δραστηριότητα εμπίπτει καταρχήν στο προστατευόμενο πεδίο του άρθρου 16 παρ. 1Σ.

Η απαγόρευση της κλωνοποίησης ανθρώπινων όντων θα μπορούσε καταρχήν να θεμελιωθεί στα έννομα αγαθά της ανθρώπινης ζωής και υγείας, τα οποία κατοχυρώνονται από τις διατάξεις των άρθρων 5 παρ. 2¹⁷, 5 παρ. 5¹⁸ και 21 παρ. 3Σ¹⁹. Ιδιαίτερης σημασίας, στο πλαίσιο αυτό, είναι οι διατάξεις του 5 παρ. 5 και 21 παρ. 3Σ που κατοχυρώνουν ατομικό δικαίωμα στην προστασία της υγείας και της γενετικής ταυτότητας και υποχρέωση στην κρατική εξουσία να μεριμνά για την υγεία των πολιτών αντίστοιχα. Εάν, συνεπώς, από την εφαρμογή της μεθόδου της κλωνοποίησης πιθανολογείται ότι θα προκύψουν σοβαροί κίνδυνοι για την ανθρώπινη ζωή και υγεία, τότε το κράτος είναι υποχρεωμένο προκειμένου να ικανοποιήσει το ατομικό δικαίωμα του άρθρου 5 παρ. 5Σ, να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα για την αντιμετώπιση των κινδύνων αυτών.

Η κλωνοποίηση έμβιων όντων βρίσκεται ακόμη στο αρχικό της στάδιο και δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως επιστημονικά ασφαλής μέθοδος αναπαραγωγής.²⁰ Ενδεικτικά αναφέρεται ότι της γέννησης της Dolly προηγήθηκαν 276 αποτυχημένες προσπάθειες²¹ ενώ στην προσπάθεια κλωνοποίησης αγελάδων από τα 8.919 ώρια που χρησιμοποιήθηκαν, δημιουργήθηκαν 742 έμβρυα που εμφυτεύθηκαν για κύηση, από τα οποία 71 ζώα ολοκλήρωσαν την περίοδο της κύησης, ενώ σύντομα πέθαναν τα 26.²² Έτσι εκφράζονται φόβοι ότι η εφαρμογή της μεθόδου της κλωνοποίησης στον άνθρωπο θα οδηγήσει είτε στη δημιουργία εμβρύων τα οποία δεν θα είναι σε

---

¹⁷ Άρθρο 5 παρ. 2Σ: «Όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής...».

¹⁸ Άρθρο 5 παρ. 5Σ: «Καθένας έχει δικαίωμα στην προστασία της υγείας και της γενετικής του ταυτότητας. Νόμος ορίζει τα σχετικά με την προστασία κάθε προσώπου έναντι των βιοϊατρικών επεμβάσεων».

¹⁹ Άρθρο 21 παρ. 3Σ: «Το κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών και παίρνει ειδικά μέτρα για την προστασία της νεότητας, του γήρατος, της αναπηρίας και για την περίθαλψη των απόρων».

²⁰ Βλ. <http://homepages.pathfinder.gr/agroos-biotech/biotech/faq/innov.htm>

²¹ Βλ. G. Kolata, Κλώνος, οπ. παρ., σελ. 44.

²² Βλ. http://tovima.dolnet.gr/demo/owa/tobma.print_unique?e=B&f=1333&m=A32&aa=1%cookie

θέση να γεννηθούν και γι' αυτό το λόγο θα πρέπει να καταστραφούν, είτε στη γέννηση ανθρώπων με σωματικές δυσπλασίες, γενετικές αρρώστιες και προδιάθεση στην εμφάνιση άλλων ασθενειών. Ομοίως υφίσταται και ο κίνδυνος πρόωρης γήρανσης του κλωνοποιημένου ανθρώπου, δεδομένου ότι αυτός θα φέρει το γενετικό υλικό ενός άλλου ενήλικου ανθρώπου και κατ' αυτόν τον τρόπο πιθανότατα και την ηλικία του την ίδια τη στιγμή της γέννησης. Φόβοι εκφράζονται εξάλλου, όχι μόνο για την υγεία του συγκεκριμένου κλώνου, αλλά και για τη δημόσια υγεία και την επιβίωση του ανθρώπινου είδους γενικότερα. Συγκεκριμένα, το ενδεχόμενο της δημιουργίας μεγάλου αριθμού γενετικά όμοιων ανθρώπων θα μπορούσε να διευκολύνει την εξάπλωση επιδημιών και να θέσει σε κίνδυνο τη γενετική ποικιλομορφία, η οποία αποτελεί έναν από τους βασικότερους παράγοντες επιβίωσης του ανθρώπινου είδους.²³

Εξίσου σημαντικοί, είναι ωστόσο, και οι κίνδυνοι για την ψυχική υγεία του κλωνοποιημένου ανθρώπου. Η παρατήρηση αυτή ισχύει, κυρίως, για την περίπτωση της κλωνοποίησης με τη μεταφορά πυρήνα κυττάρου ενήλικου ανθρώπου. Εάν ο δότης του γενετικού υλικού είναι γνωστός στον κλώνο, τότε είναι πολύ πιθανή η μείωση της αυτοεκτίμησης και του αισθήματος πρωτοβουλίας του κλώνου, αφού ο τελευταίος ενδέχεται να πιστέψει ότι η πορεία της μελλοντικής του ζωής είναι προδιαγεγραμμένη και όμοια με αυτή του γενετικού του προτύπου. Ακόμα, πολύ πιθανός είναι ο κίνδυνος αναίρεσης της ελεύθερης ανάπτυξης, της προσωπικότητας του κλώνου, αν οι γονείς του αναμένουν μια ζωή ανάλογη προς αυτή του δότη του γενετικού υλικού, προσδοκία στην οποία ενδεχομένως να μην μπορεί να ανταπεξέλθει ο κλώνος.²⁴ Εκτός αυτού αν δημιουργηθούν περισσότεροι κλώνοι του ίδιου ανθρώπου μπορεί να αμβλυνθεί σε σημαντικό βαθμό η αυτοεκτίμηση του ανθρώπου - κλώνου αν συναντά όμοιους με αυτόν κλώνους, η αίσθηση της ιδιαιτερότητας και της αυτοτελούς του αξίας.²⁵ Παραπλήσια σε σοβαρότητα ζητήματα προκύπτουν για την επίδραση της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης στο θεσμό της οικογένειας και της συγγένειας, αφού στην ουσία αναιρεί κάθε έννοια

---

²³ Για όλα τα ανωτέρω βλ. Ν. Ματσανιώτη, Κλωνοποίηση, *οπ. παρ.*, σελ. 687 επ, 692.

²⁴ Βλ. Βλαχόπουλος Σ., Η κλωνοποίηση στην ελληνική έννομη τάξη, 2000, σελ. 52-53.

²⁵ Για τους πιθανολογούμενους κινδύνους που μπορούν να προκύψουν και σχετίζονται με την ψυχική υγεία του κλώνου βλ. Τ. Βιδάλη, Ζωή χωρίς πρόσωπο, *οπ. παρ.*, σελ. 118.

οικογένειας και πατρικών – μητρικών σχέσεων, τουλάχιστον στην παραδοσιακή τους μορφή.

Πολλοί βέβαια από τους κινδύνους για τον κλώνο κυρίως στον ψυχολογικό τομέα οφείλονται περισσότερο σε ευρέως διαδεδομένες και επιστημονικά εσφαλμένες αντιλήψεις του κοινωνικού συνόλου και μπορούν να αντιμετωπιστούν με την κατάλληλη ενημέρωση των εμπλεκομένων μερών στη διαδικασία της κλωνοποίησης. Έτσι, παραδείγματος χάριν, θα μπορούσε να τονιστεί στον κλώνο ότι η ταυτότητα του γενετικού υλικού του με εκείνο του δότη δεν συνεπάγεται και ομοιότητα στη ζωή και την προσωπικότητά του, δεδομένου ότι καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωσή τους παίζουν και άλλοι παράγοντες όπως το γενικότερο κοινωνικό περιβάλλον.²⁶ Ακόμα και άλλα μέτρα θα μπορούσαν να ληφθούν, όπως η απαγόρευση ορισμένων μορφών κλωνοποίησης και θέση ως περιορισμού ανώτατου ορίου αντιγράφων που θα μπορούσαν να δημιουργηθούν.

Όσον αφορά ειδικά τους κινδύνους, οι οποίοι απορρέουν από την κλωνοποίηση για τη ζωή και τη σωματική ακεραιότητα του κλώνου, οι κίνδυνοι αυτοί καθιστούν αναγκαία - λόγω της συνταγματικής διάταξης του άρθρου 21 παρ. 3 - την απαγόρευση της κλωνοποίησης με βάση τα τωρινά δεδομένα της επιστήμης.²⁷ Γι' αυτό, η απαγόρευση της κλωνοποίησης αποτελεί συνταγματική επιταγή, απορρέουσα από την εκ του Συντάγματος επιβαλλόμενη υποχρέωση προστασίας της ανθρώπινης ζωής. Εάν, όμως, στο μέλλον αποδειχθεί επί τη βάσει των πορισμάτων της κλωνοποίησης ζώων ότι η κλωνοποίηση ανθρώπων αποτελεί μια μέθοδο εξίσου ασφαλή με τη φυσική διαδικασία αναπαραγωγής ή με τις ήδη γνωστές μεθόδους υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, τότε εκλείπει το συνταγματικό έρεισμα για την απαγόρευση της κλωνοποίησης.²⁸

Πολλοί ωστόσο, παρόλο που κρίνεται αναγκαία η προσωρινή απαγόρευση της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης μέχρις ότου καταστεί επιστημονικά ασφαλής η εφαρμογή της εν λόγω μεθόδου στους ανθρώπους, υποστηρίζουν ότι η εν λόγω

---

²⁶ Βλαχόπουλος Σ., Η κλωνοποίηση στην ελληνική έννομη τάξη, 2000, σελ. 55.

²⁷ Παρά το καταρχήν ισόβαθμο όλων των συνταγματικών διατάξεων (πλην της διάταξης του άρθρου 2 παρ. 1Σ) και την έλλειψη ιεραρχικής σχέσης μεταξύ τους, στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι σαφές ότι η συνταγματική επιταγή περί προστασίας της δημόσιας υγείας υπερτερεί έναντι του ατομικού δικαιώματος της επιστημονικής ελευθερίας.

²⁸ Βλ. NBAC, Cloning Human Beings, οπ. παρ., Κεφ. 6 (Recommendations of the Commission).

μέθοδος οδηγεί στη δημιουργία μιας ανθρώπινης ζωής η οποία διαφορετικά δεν θα υφίστατο. Η ύπαρξη δε της ανθρώπινης αυτής ζωής, έστω και με σοβαρά προβλήματα σωματικής ή ψυχικής υγείας, είναι - σύμφωνα με την ίδια άποψη - προτιμότερη από την ύπαρξή της.²⁹ Όμως το ότι η γέννηση ενός ανθρώπου με σοβαρά προβλήματα υγείας είναι προτιμότερη από τη μη γέννηση, απηχεί μια συγκεκριμένη, καθ' όλα θεμιτή αντίληψη. Είναι εξάλλου χαρακτηριστικό ότι το δίκαιο της Ελλάδας δεν επιβάλλει αλλά αντιθέτως αφήνει διακριτική ευχέρεια για τη διενέργεια άμβλωσης όταν τα σύγχρονα μέσα προγεννητικού ελέγχου παρέχουν ενδείξεις σοβαρής ανωμαλίας του εμβρύου.³⁰ Άλλο όμως το ζήτημα αυτό (η απόφαση δηλαδή, στην κάθε συγκεκριμένη περίπτωση για το αν η γέννηση ενός παιδιού με σοβαρά προβλήματα υγείας είναι προτιμότερη από τη μη γέννησή του) και άλλο η υποχρέωση της έννομης τάξης να απαγορεύσει πρωτοεμφανιζόμενες μεθόδους τεχνητής αναπαραγωγής, οι οποίες δεν παρέχουν ακόμη τα απαραίτητα εχέγγυα επιστημονικής ασφάλειας και οι οποίες μπορούν να οδηγήσουν στη γέννηση μεγάλου αριθμού ανθρώπων με σοβαρά προβλήματα υγείας. Στην τελευταία αυτή περίπτωση, ενεργοποιείται η συνταγματική επιταγή περί προστασίας της δημόσιας υγείας και η απαγόρευση της τεχνητής μεθόδου αναπαραγωγής καθίσταται δικαιοπολιτικά αναγκαία και - σύμφωνα με την ελληνική έννομη τάξη - συνταγματικά επιβεβλημένη.

Εάν, όμως, τα ατομικά δικαιώματα της ανθρώπινης ζωής και υγείας δεν είναι σε θέση να παράσχουν επαρκές συνταγματικό έρεισμα για τη γενική και εις το διηνεκές απαγόρευση της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης ανθρώπινων όντων, μια τέτοια απαγόρευση θα μπορούσε να θεμελιωθεί συνταγματικά εάν γινόταν δεκτό ότι η κλωνοποίηση ανθρώπων αντίκειται στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια (άρθρο 2 παρ. 1Σ).³¹

Prima facie, η δημιουργία γενετικών «αντιγράφων» ενός ανθρώπου με τη μέθοδο της κλωνοποίησης φαίνεται να αποτελεί βάνανυση προσβολή της ανθρώπινης

---

²⁹ Βλ. NBAC, Cloning Human Beings, οπ. παρ., Κεφ. 4 (Ethical Considerations) υποκεφ. με τίτλο "Potential for Physical Harms".

³⁰ Βλ. τη διάταξη του άρθρου 304 παρ. 4 περ. β' ΠΚ.

³¹ Για το κανονιστικό περιεχόμενο της συνταγματικής αυτής διάταξης βλ. Π. Δαγτόγλου, Ατομικά Δικαιώματα, τόμ. Β', οπ. παρ., αρ. περ. 1445 επ.

αξιοπρέπειας³² και αυτό γιατί δημιουργούνται άνθρωποι με μια διαδικασία, η οποία επιτρέπει την αναπαραγωγή με τη συμμετοχή μόνο του ενός φύλου (του γυναικείου), δεν υποβοηθά απλώς τη φυσική διαδικασία αναπαραγωγής αλλά την ανατρέπει πλήρως και αναιρεί κάθε έννοια οικογένειας και σχέσεων μεταξύ γονέων και τέκνων, τουλάχιστον υπό την παραδοσιακή τους μορφή.³³ Ακόμα θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι αντίκειται στο κανονιστικό περιεχόμενο της διάταξης του άρθρου 2 παρ. 1Σ τη δημιουργία απεριόριστου αριθμού πανομοιότυπων ανθρώπινων όντων και κατ' αυτόν τον τρόπο απώλεια της μοναδικότητας του κάθε ανθρώπου, η γέννηση παιδιών όχι προς χάριν των ίδιων αλλά προκειμένου να μοιάσουν στο γενετικό τους πρότυπο ή να χρησιμεύσουν ως «δεξαμενή» οργάνων και ιστών κατάλληλων προς μεταμόσχευση. Δεν είναι ανεπίδεκτες κάθε αμφισβήτησης οι κατωτέρω αναπτύξεις, οι οποίες διατυπώθηκαν στην ελληνική νομική θεωρία ενόψει της κλωνοποίησης ανθρώπων με τη μέθοδο της διαίρεσης εμβρύων: «Η μοναδικότητα και το τυχαίο, στοιχεία συμφυή προς την έννοια της ανθρώπινης ζωής, υφίσταται επεμβάσεις με στόχο την αναίρεση τους. Επιπλέον το άτομο μετατρέπεται σε πολλαπλασιαζόμενο κατά βούληση είδος, όπως μια ποικιλία ζώων. Η κλώνωση επεμβαίνει στη διαδικασία δημιουργίας του ανθρώπου και μετατρέπει το άτομο σε «κατά παραγγελία» είδος, το οποίο πρέπει να «παραδοθεί σε συγκεκριμένο αριθμό κομματιών». Υπό αυτή την έννοια, η κλώνωση είναι αντίθετη προς την αρχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας η οποία διέπει τη διαδικασία δημιουργίας του ανθρώπου».³⁴ Επομένως πολλοί θα μπορούσαν να δεχτούν ότι αν αυτά ισχύουν για την κλωνοποίηση μέσω της τεχνητής διαίρεσης ανθρώπινων εμβρύων, πολύ περισσότερο θα πρέπει να ισχύουν για την κλωνοποίηση με τη μέθοδο της μεταφοράς πυρήνα ανθρώπινου κυττάρου, η οποία δεν παρουσιάζει την παραμικρή ομοιότητα προς τη φυσική διαδικασία αναπαραγωγής.

Παρόλα ταύτα, το συμπέρασμα περί αντίθεσης της κλωνοποίησης στην αρχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας δεν είναι τόσο αυτονόητο όσο εκ πρώτης όψεως δείχνει

---

³² Στο συμπέρασμα αυτό καταλήγουν οι λιγιστοί εκπρόσωποι της ελληνικής νομικής θεωρίας που ασχολήθηκαν με το ζήτημα της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης ανθρώπων. Βλ. λ.χ. Κ. Χρυσογόνου, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, οπ. παρ., σελ. 108.

³³ Βλ. Βλαχόπουλος, Σ., *Η κλωνοποίηση στην ελληνική έννομη τάξη*, 2000, σελ. 60.

³⁴ Ι. Κριάρη-Κατράνη, *Βιοϊατρικές Εξελίξεις*, οπ. παρ., σελ. 170-171.

³⁵ και αν θελήσει κανείς να υπερβεί τον συναισθηματικά φορτισμένο λόγο και να διερευνήσει σε ποια ειδικότερη πτυχή του κανονιστικού περιεχομένου της διάταξης του άρθρου 2 παρ. 1Σ προσκρούει η δημιουργία γενετικά όμοιων ανθρώπων, θα αντιμετωπίσει σοβαρότατες δυσκολίες. Δεν είναι όμως, μόνο το ότι η κλωνοποίηση ανθρώπων φαίνεται να εξυπηρετεί - σε συγκεκριμένες τουλάχιστον περιπτώσεις - ανάγκες (λ.χ. κλωνοποίηση για τη μη μετάδοση γενετικών ασθενειών των γονέων στα τέκνα) , οι οποίες δεν μπορούν να ικανοποιηθούν από τη φυσική διαδικασία αναπαραγωγής. Ερωτάται, περαιτέρω, μήπως το επιχείρημα περί αντίθεσης της κλωνοποίησης στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια δεν αποτελεί τίποτα άλλο παρά την αυθόρμητη και αναπόφευκτη αντίδραση του νομικού στον καινοτόμο χαρακτήρα της μεθόδου αυτής αναπαραγωγής και στο φόβο των συνεπειών της ανθρώπινης αλαζονείας.

Εκτός από το γεγονός ότι η απαγόρευση της κλωνοποίησης ανθρώπων φαίνεται να οδηγεί την έννομη τάξη σε αξιοσημείωτες αντιφάσεις (π.χ. απαγορεύεται η δημιουργία ανθρώπινης ζωής με τη μέθοδο της κλωνοποίησης και επιτρέπεται η τεχνητή διακοπή της εγκυμοσύνης τις πρώτες δώδεκα εβδομάδες της κύησης ³⁶), το κύριο επιχείρημα, υπέρ της άποψης ότι η κλωνοποίηση δεν αντίκειται που στην αρχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας μπορεί να αντληθεί από το ίδιο κανονιστικό περιεχόμενο της διάταξης του άρθρου 2 παρ. 1Σ: Η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελεί την ανώτατη αρχή του Συντάγματος, η οποία υπερισχύει κάθε άλλης συνταγματικής διάταξης.³⁷ Γι' αυτό και το κανονιστικό της περιεχόμενο θα πρέπει να περιοριστεί στην απαγόρευση μόνο εκείνων των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, οι οποίες αναμφισβήτητα και κατά γενική παραδοχή προσβάλλουν τον πυρήνα της ανθρώπινης προσωπικότητας. Όπου αρχίζουν οι εύλογες αμφιβολίες για το εάν μια συμπεριφορά προσβάλλει την αξία του ανθρώπου, εκεί σταματά το κανονιστικό περιεχόμενο της διάταξης του άρθρου 2 παρ. 1Σ. ³⁸ Η συνταγματική αυτή διάταξη δεν αποτελεί το μέσο για να περιβληθεί με συνταγματικό κύρος

---

³⁵ G. Kolata, Κλώνος, οπ. παρ., σελ. 300.

³⁶ Βλ. άρθρο 304 παρ. 4 περ. β' ΠΚ.

³⁷ Βλαχόπουλος Σ., Η κλωνοποίηση στην ελληνική έννομη τάξη, 2000, σελ. 63.

³⁸ Η αρχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας χρησιμοποιείται και για να περιβάλει με την απόλυτη προστασία της άλλα έννομα αγαθά που κατοχυρώνονται από ειδικότερες συνταγματικές διατάξεις.

οποιαδήποτε αντίληψη δεν βρίσκει έρεισμα σε άλλες ειδικότερες συνταγματικές διατάξεις. Η διάταξη του άρθρου 2 παρ. 1Σ δεν μπορεί και δεν πρέπει να αποτελέσει φραγμό στην πρόοδο της επιστήμης ούτε το μέσο για την εξύψωση σε συνταγματικό επίπεδο και με τον τρόπο αυτό επικράτηση της μίας ηθικής ή φιλοσοφικής αντίληψης εις βάρος της άλλης.

Παρόλο που τα κυριότερα επιχειρήματα κατά της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης μπορούμε εύκολα να ανατραπούν³⁹ (η μοναδικότητα του ανθρώπου δεν αναιρείται γιατί ταυτότητα γενετικού υλικού δεν σημαίνει και ταυτότητα προσωπικότητας, δεδομένης της επίδρασης άλλων εξωγενών παραγόντων, ο κλώνος δεν είναι μέσο καθώς και στη φυσική διαδικασία αναπαραγωγής ένα παιδί γεννιέται για κάποιους λόγους και όχι ως μέσο για την επίτευξη κάποιου σκοπού, ενώ ακόμα και αν συμβάλει στην παροχή μοσχεύματος η αξία του ως ανθρώπου δεν μειώνεται αφού συνέτεινε στη θεραπεία ενός συνανθρώπου του, η κλωνοποίηση δεν αποτελεί απόκλιση από τη φυσική διαδικασία αναπαραγωγής καθώς αν κάτι τέτοιο γινόταν δεκτό, τότε θα ίσχυε και για άλλες μεθόδους υποβοηθούμενης αναπαραγωγής), κανένας δεν μπορεί να αμφισβητήσει ότι η κλωνοποίηση αντίκειται, τελικά, στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια: Ο καθορισμός του γενετικού υλικού του προσώπου που πρόκειται να γεννηθεί αποτελεί τη μεγαλύτερη δυνατή εξάρτηση ανθρώπου από άνθρωπο που μπορεί να υπάρξει, κάτι που αποτελεί ασυμβατότητα με το ελεύθερο και την ίδια τη φύση του ανθρώπου.

Επομένως από τη στιγμή που η κλωνοποίηση αντίκειται στην αρχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας του άρθρου 2 παρ. 1Σ, η μέθοδος αυτή αναπαραγωγής πρέπει να απαγορευθεί ακόμα και αν η αντίθεσή της στο Σύνταγμα δεν θεμελιώνεται με άλλες διατάξεις του. Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και η εισήγηση της Εθνικής Επιτροπής Βιοηθικής (η οποία επιτροπή έχει ως κύριο στόχο να συνδράμει στον καθορισμό των πλαισίων και των ορίων στα οποία θα πρέπει να προστατευθούν τα ανθρώπινα δικαιώματα από την αχαλίνωτη εξελικτική ορμή της βιοτεχνολογίας), η οποία καταλήγει ότι στο επίπεδο του διεθνούς δικαίου, αλλά και στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης η αναπαραγωγική κλωνοποίηση του ανθρώπου απαγορεύεται ρητά.⁴⁰ Έτσι, κατά το άρθρο 11 της Οικουμενικής Διακήρυξης της

---

³⁹ Βλαχόπουλος Σ., Η κλωνοποίηση στην ελληνική έννομη τάξη, 2000, σελ. 65-73.

⁴⁰ Βλ. <http://www.bioethics.gr/article.php?sid=101>

UNESCO της 11^{ης} Νοεμβρίου του 1997 για το Ανθρώπινο Γονιδίωμα και τα Δικαιώματα του Ανθρώπου «τρόποι πρακτικής αντίθετοι προς την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, όπως η κλωνοποίηση ανθρώπων για αναπαραγωγικούς λόγους δεν επιτρέπονται». Επίσης, όπως έχει προαναφερθεί, σύμφωνα με το Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της 18^{ης} Φεβρουαρίου 1998 στη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική της 4^{ης} Απριλίου 1997, απαγορεύεται «κάθε παρέμβαση που έχει ως σκοπό τη δημιουργία ενός ανθρώπινου όντος που είναι γενετικάς όμοιο με ένα άλλο ανθρώπινο ον, ζωντανό ή νεκρό». Αλλά και το άρθρο 3 παρ. 2 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 7^{ης} Δεκεμβρίου 2000 προβλέπει επίσης ρητή απαγόρευση της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης των ανθρώπινων όντων. Στο πλαίσιο, τέλος, του ελληνικού δικαίου, ο Ν. 3089/2002 για την «ιατρική υποβοήθηση στην ανθρώπινη αναπαραγωγή» ρητά έχει απαγορεύσει την αναπαραγωγική κλωνοποίηση (νέο άρθρο 1455 Α.Κ.), όπως άλλωστε και ο πρόσφατος Ν. 3305/2005 για την «εφαρμογή της ιατρικώς υποβοηθούμενης αναπαραγωγής» στο άρθρο 2 παρ. 3 εδ. 2. Ο νόμος μάλιστα αυτός (Ν. 3305/2005) στο άρθρο 26 με τίτλο Ποινικές Κυρώσεις, προβλέπει ότι όποιος κατά παράβαση των άρθρων 1455 Α.Κ. και 2 παρ. 3 του νόμου αυτού προβαίνει σε αναπαραγωγική κλωνοποίηση τιμωρείται με ποινή κάθειρξης μέχρι δεκαπέντε (15) ετών. Γι' αυτό ακριβώς το λόγο η Επιτροπή κρίνει ότι με βάση το σημερινό επίπεδο γνώσεων και την αντίστοιχη στάθμη της τεχνικής, η εφαρμογή της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης στον άνθρωπο, αποτελεί απολύτως ανεπίτρεπτο πειραματισμό, γεγονός που αρκεί για να δικαιολογήσει σήμερα την απαγόρευσή της. Η Επιτροπή κρίνει, επίσης, ορθό να υιοθετηθεί διεθνής σύμβαση για την απαγόρευση της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης, όπου ρητά θα αποκλείεται η εμφύτευση σε μήτρα γυναίκας ανθρώπινου ωαρίου, του οποίου ο πυρήνας έχει αντικατασταθεί από τον πυρήνα ανθρώπινου σωματικού κυττάρου.

Στο πλαίσιο αυτό κινείται η Διακήρυξη για την Κλωνοποίηση στον Άνθρωπο που υιοθέτησε η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ στις 8/3/2005. Η Διακήρυξη προβλέπει την απαγόρευση «όλων των μορφών της κλωνοποίησης στον άνθρωπο, στο μέτρο που δεν συμβιβάζονται με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και την προστασία της ανθρώπινης ζωής». Το γεγονός ότι αντί της αρχικής πρόθεσης να προωθεί δεσμευτικό νομικά κείμενο (Σύμβαση), προτιμήθηκε η επιλογή της μη δεσμευτικής

Διακήρυξης, καθώς και η αμφιλεγόμενη ως προς τη σαφήνειά της «συμβιβαστική» τελική διατύπωση για την κλωνοποίηση, δείχνουν τη μεγάλη δυσκολία να ξεπεραστούν οι έντονες διαφωνίες μεταξύ των κρατών στο ζήτημα.⁴¹ Όσον αφορά την απαγόρευση της κλωνοποίησης σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης η Προσωρινή Επιτροπή Ανθρώπινης Γενετικής και Άλλων Νέων Τεχνολογιών της Σύγχρονης Ιατρικής στην Έκθεσή της σχετικά με τις δεοντολογικές, νομικές, οικονομικές και κοινωνικές προεκτάσεις της ανθρώπινης γενετικής υποστηρίζει ότι πρέπει να απαγορευτεί η για λόγους αναπαραγωγής κλωνοποίηση ανθρώπινων όντων, ανεξαρτήτως των χρησιμοποιούμενων τεχνικών και καλεί την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τα κράτη μέλη να αναλάβουν πρωτοβουλία για τη θέσπιση απαγόρευσης της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης στο πλαίσιο διεθνούς νομικώς δεσμευτικού μέσου.⁴² Ακόμα ζητεί να απαγορευτούν όλες οι δραστηριότητες που αποβλέπουν ή ενέχουν αναπαραγωγική κλωνοποίηση ανθρώπινων όντων και υπογραμμίζει ότι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με το ψήφισμά του της 12^{ης} Μαρτίου 1997⁴³, επιβεβαιώνει ότι «η κλωνοποίηση μου δεν μπορεί να δικαιολογηθεί ούτε να γίνει ανεκτή σε καμία περίπτωση από οποιαδήποτε κοινωνία, διότι συνιστά σοβαρή παραβίαση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου, είναι αντίθετη προς την αρχή της ισότητας των ανθρώπινων όντων, διότι καθιστά δυνατή την ευγονική και φυλετική επιλογή του ανθρώπινου είδους, προσβάλλει την αξιοπρέπεια του ανθρώπινου όντος και απαιτεί πειράματα επί του ανθρώπου». Ακόμα στο ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με την ανθρώπινη κλωνοποίηση⁴⁴, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο θεωρεί ότι η κλωνοποίηση ανθρώπων είναι αντίθετη προς τη δημόσια τάξη και τα χρηστά ήθη και επαναλαμβάνει το αίτημά του προς όλα τα κράτη μέλη να θεσπίσουν δεσμευτική νομοθεσία που να απαγορεύει κάθε έρευνα για οποιοδήποτε είδος κλωνοποίησης ανθρώπων στην επικράτειά τους και να προβλέψουν ποινικές κυρώσεις σε περίπτωση οποιασδήποτε παραβίασης. Τέλος, καθώς η αναπαραγωγική κλωνοποίηση του ανθρώπου αντίκειται στο άρθρο 3 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της

---

⁴¹ Πηγή: <http://www.un.org/Depts/dhl/resguide/r5q.htm>

⁴² www2.europarl.eu.int/omk/sipade2?SAME_LEVEL=1&LEVEL=O&NAV=x&PUBREF=-//EP//TEXT+REPORT+AS-2001-0391+O+DOC+XML+VO//EL, Κεφ. IV, στοιχεία 54-72.

⁴³ ΕΕ C 115 της 14/4/1997, σελ. 92.

⁴⁴ BS-0710, 0751, 0753 και 0764/2000, στοιχείο ΣΤ.

Ευρωπαϊκής Ένωσης ⁴⁵, η Ευρωπαϊκή Ομάδα για τη Δεοντολογία της Επιστήμης και των Νέων Τεχνολογιών εκφράστηκε κατά της διαδικασίας αυτής ⁴⁶, το γι' αυτό το λόγο το έκτο πρόγραμμα πλαίσιο της κοινότητας εξαιρεί από χρηματοδότηση κάθε έρευνα που περιλαμβάνει την αναπαραγωγική κλωνοποίηση του ανθρώπου.

---

⁴⁵ ΕΕ C 364, 18/12/2000, σελ. 1.

⁴⁶ «Δεοντολογικές απόψεις των τεχνικών κλωνοποίησης», Γνώμη αριθ. 9 της 28^{ης} Μαΐου 1997. Βλ. και http://europa.eu.int/comm/european_group_ethics

4. ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗΣ ΚΛΩΝΟΠΟΙΗΣΗΣ

Όπως έχει ήδη αναφερθεί η κλωνοποίηση μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη δημιουργία μεμονωμένων ανθρώπινων κυττάρων, ιστών και οργάνων για την πρόληψη και θεραπεία ασθενειών, οι περισσότερες από τις οποίες σήμερα είναι ανίατες, αλλά και για μεταμοσχεύσεις σε πάσχοντες ασθενείς. Χαρακτηριστικό είναι ότι πιθανές εφαρμογές της θεραπευτικής κλωνοποίησης είναι η παραγωγή ανθρώπινων θεραπευτικών πρωτεϊνών, δημιουργία πλήρως ανεπτυγμένων οργάνων για μεταμοσχεύσεις, η κυτταρική θεραπεία και η αντιμετώπιση της γήρανσης και του καρκίνου.⁴⁷

Καθίσταται σαφές ότι στις περιπτώσεις αυτές δεν υφίσταται το στοιχείο της δημιουργίας γενετικά όμοιου ανθρώπου, του γενετικού ντετερμινισμού και της συνακόλουθης παραβίασης της αρχής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας (που συμβαίνει κυρίως με τη μέθοδο της μεταφοράς πυρήνα κυττάρου κατά την αναπαραγωγική κλωνοποίηση), με περαιτέρω συνέπεια η εφαρμογή της συγκεκριμένης αυτής μεθόδου κλωνοποίησης να μην απαγορεύεται από το Σύνταγμα.⁴⁸ Αντιθέτως, μια ενδεχόμενη νομοθετική απαγόρευση της θεραπευτικής κλωνοποίησης θα έπασχε αντισυνταγματικότητα ως αντικείμενη τόσο στο ατομικό δικαίωμα της επιστημονικής ελευθερίας (άρθρο 16 παρ. 1Σ) όσο και στη συνταγματική επιταγή της προστασίας της δημόσιας υγείας (άρθρο 21 παρ. 3Σ), δεδομένων των ευεργετικών για την ανθρώπινη υγεία συνεπειών της θεραπευτικής κλωνοποίησης.⁴⁹ Βέβαια υπάρχει και η νέα παράγραφος 5 του άρθρου 5 του Συντάγματος που προστέθηκε μετά την αναθεώρηση του 2001 που παρέχει στον καθένα δικαίωμα στην προστασία της υγείας και της γενετικής του ταυτότητας και προβλέπει νόμο που ορίζει τα σχετικά με την προστασία κάθε προσώπου έναντι των βιοϊατρικών παρεμβάσεων. Επομένως κάποια πιθανή απαγόρευση της θεραπευτικής κλωνοποίησης που θα αντίκειτο στο άρθρο 5 παρ. 5Σ, θα ήταν και πάλι αντισυνταγματική και μάλλον αντίθετη στο άρθρο

---

⁴⁷ Βλ. www.inf.gr

⁴⁸ Βλαχόπουλος Σ., Η κλωνοποίηση στην ελληνική έννομη τάξη, 2000, σελ. 89.

⁴⁹ Υπέρ του επιτρεπτού της θεραπευτικής κλωνοποίησης και οι Τ. Βιδάλης, Ζωή χωρίς πρόσωπο, οπ. παρ., σελ. 128 επ., Σ. Αλαχιώτης, Πρόλογος, οπ. παρ., σελ. 5.

2 παρ. 3 Ν. 3305/2005 που ρητώς απαγορεύει την αναπαραγωγική κλωνοποίηση και έτσι εξ αντιδιαστολής όχι και τη θεραπευτική.

Μένει ωστόσο να διευκρινιστεί αν οι επιστημονικές γνώσεις οι οποίες θα αποκτηθούν κατά την εφαρμογή της θεραπευτικής κλωνοποίησης, θα μπορούν να χρησιμοποιηθούν και στο πεδίο της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης και θα συμβάλουν ώστε να καταστεί τεχνικά εφικτή η δημιουργία γενετικά όμοιων ανθρώπων. Εξάλλου, εάν θεωρηθεί ως επιτρεπτή η θεραπευτική κλωνοποίηση, τότε είναι εξαιρετικά δύσκολη η (ούτως ή άλλως δυσχερής) παρακολούθηση της απαγόρευσης των πειραμάτων που αποσκοπούν στην αναπαραγωγή ανθρώπινων όντων και ανοίγει ο δρόμος για τη διενέργεια τέτοιων πειραμάτων υπό τον «μανδύα» της επιστημονικής έρευνας στο πεδίο της θεραπευτικής κλωνοποίησης.⁵⁰ Παρά τις όποιες αντιρρήσεις ότι η θεραπευτική κλωνοποίηση, αν αυτή στηρίζεται στην εξόρυξη εμβρυονικών βλαστικών κυττάρων από νεοσχηματισθέντα έμβρυα και τη συνακόλουθη απόρριψή τους, τίθεται το ερώτημα, μήπως η αναγκαιότητα πληρέστερης προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας (η οποία προσβάλλεται από την αναπαραγωγική κλωνοποίηση) επιβάλλει και την απαγόρευση της θεραπευτικής κλωνοποίησης.⁵¹

Η απάντηση στο ερώτημα αυτό θα πρέπει να είναι αρνητική, για την οποιαδήποτε άλλη ερμηνευτική εκδοχή θα αντίκειτο στην συνταγματικά κατοχυρωμένη αρχή της αναλογικότητας. Ειδικότερα, η συνεπής εφαρμογή της απαγόρευσης της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης μπορεί να διασφαλιστεί με άλλα ηπιότερα για το ατομικό δικαίωμα της επιστημονικής ελευθερίας μέτρα, όπως λ.χ. με τη θέσπιση διαδικασίας έγκρισης και παρακολούθησης των πειραμάτων θεραπευτικής κλωνοποίησης από επιτροπή ειδικών. Στο ίδιο συμπέρασμα δεν οδηγεί όμως, μόνο η αρχή της αναλογικότητας υπό την ειδικότερη έκφανση της αναγκαιότητας του μέτρου αλλά και υπό την έκφανση της αναλογίας κόστους - οφέλους: Η απαγόρευση μιας συγκεκριμένης μορφής άσκησης της επιστημονικής ελευθερίας, η οποία αυτή καθαυτή, δεν προσβάλλει κανένα έννομο αγαθό (αλλά αντιθέτως, μπορεί να έχει ιδιαίτερα ευεργετικές συνέπειες στον τομέα της πρόληψης και θεραπείας ασθενειών), για τον αποκλειστικό λόγο ότι ενδέχεται να

⁵⁰ Βλ. Παρέμβαση του καθ. Testard – συνεδρίαση της προσωρινής επιτροπής της 26^{ης} Απριλίου 2001.

⁵¹ Βλαχόπουλος Σ., Η κλωνοποίηση στην ελληνική έννομη τάξη, 2000, σελ. 90.

χρησιμοποιηθεί ως μέσο καταστρατήγησης της απαγόρευσης της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης, συνεπάγεται κατ' ουσίαν τη μετατροπή του ατομικού δικαιώματος της επιστημονικής ελευθερίας σε «αδίκημα αφηρημένης διακινδύνευσης» και αντίκειται στο Σύνταγμα λόγω της προφανούς δυσαναλογίας κόστους - οφέλους. Αυτό ισχύει κατά μείζονα λόγο από τη στιγμή που η ελευθερία της επιστημονικής δραστηριότητας κατοχυρώνεται στην ελληνική συνταγματική τάξη χωρίς νομοθετική επιφύλαξη. Εξάλλου, εάν γινόταν δεκτή μια τέτοια απαγόρευση, τότε θα υφίστατο ο κίνδυνος υπέρμετρου περιορισμού όχι μόνο της επιστημονικής ελευθερίας αλλά και μιας σειράς άλλων ατομικών δικαιωμάτων, η άσκηση των οποίων ενδεχομένως και εμμέσως, μπορεί να οδηγήσει στην προσβολή άλλων έννομων αγαθών. Επομένως, αντικείμενη στην ελληνική έννομη τάξη αποτελεί η θέση της πρότασης ψηφίσματος που περιέχεται στην Έκθεση (Α5-0391/2001) σχετικά με τις δεοντολογικές, νομικές, οικονομικές και κοινωνικές προεκτάσεις της ανθρώπινης γενετικής της Προσωρινής Επιτροπής Ανθρώπινης Γενετικής και Άλλων Νέων Τεχνολογιών της Σύγχρονης Ιατρικής, σύμφωνα με την οποία δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ κλωνοποίησης για αναπαραγωγικούς σκοπούς και ότι οποιαδήποτε χαλάρωση της παρούσας απαγόρευσης θα οδηγήσει σε πιέσεις για περαιτέρω εξελίξεις στην παραγωγή και χρήση εμβρύων δεδομένου ότι η θεραπευτική κλωνοποίηση, όπως προαναφέρθηκε, δεν πρέπει να ταυτίζεται με την έρευνα βλαστικών κυττάρων για θεραπευτικούς σκοπούς. Εκτός αυτού και πρόσφατη Διακήρυξη για την Κλωνοποίηση στον Άνθρωπο που υιοθέτησε η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ προβλέπει την «απαγόρευση όλων των μορφών της κλωνοποίησης στον άνθρωπο, στο μέτρο που δεν συμβιβάζονται με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και την προστασία της ανθρώπινης ζωής». Και πάλι όμως με βάση τη συλλογιστική που αναπτύχθηκε ανωτέρω, η θεραπευτική κλωνοποίηση διατηρεί απαραβίαστη την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και μάλιστα προάγεται σε μέθοδο διαφύλαξης και προστασίας της ανθρώπινης ζωής. Για το λόγο αυτό μπορεί να λεχθεί ότι η θεραπευτική κλωνοποίηση όχι μόνο επιτρέπεται αλλά ίσως και επιβάλλεται από το Σύνταγμα.

5. ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΚΛΩΝΟΠΟΙΗΣΗΣ ΜΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ

Ως μη αντικείμενη στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια πρέπει να θεωρηθεί και η αναπαραγωγική κλωνοποίηση μη ανθρώπινων οργανισμών, δηλαδή των ζώων (περίπτωση Dolly).⁵² Η γενετική χειραγώγηση αντίκειται στην αρχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας μόνο όταν αναφέρεται στη δημιουργία γενετικά όμοιων ανθρώπων και όχι όταν αφορά μη ανθρώπινους οργανισμούς. Η επίκληση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ως λόγου απαγόρευσης της κλωνοποίησης ζώων αποκλείεται a priori και για έναν πρόσθετο, γενικότερο λόγο: Σημείο αναφοράς της αρχής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, η οποία πρέπει να ερμηνεύεται συσταλτικά, είναι το αντικείμενο και όχι το υποκείμενο της εκάστοτε πράξης. Με άλλες λέξεις, η διάταξη του άρθρου 2 παρ. 1Σ απαγορεύει τις πράξεις επί ανθρώπου, οι οποίες αναιρούν την εμφύτευση σε αυτόν αξία και όχι τις πράξεις που προέρχονται από άνθρωπο, δεν απευθύνονται, όμως, σε άνθρωπο αλλά σε άλλης μορφής έμβια όντα.⁵³

Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι μια ενδεχόμενη νομοθετική απαγόρευση⁵⁴ της κλωνοποίησης ζώων δεν θα αντίκειται μόνο στο ατομικό δικαίωμα της επιστημονικής ελευθερίας, αλλά και στο έννομο αγαθό της δημόσιας υγείας. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι η εν λόγω μορφή κλωνοποίησης μπορεί να αποβεί χρήσιμη για τη δημιουργία γενετικά ο όμοιων ζώων (γεγονός ιδιαίτερα επωφελές στο πεδίο των πειραμάτων με ζώα, δεδομένου ότι η γενετική ομοιότητα καθιστά τα πορίσματα των πειραμάτων περισσότερο ασφαλή και μειώνει τις πιθανότητες λάθους) και την αναπαραγωγή γενετικά μεταλλαγμένων ζώων που θα παράγουν

---

⁵² Δεν σπανίζουν ωστόσο διατάξεις της κείμενης νομοθεσίας, οι οποίες – με το σκεπτικό αυτό – θέλουν υπό απαγόρευση ενέργειες και δραστηριότητες, οι οποίες υπάγονται αναμφισβήτητα στο προστατευόμενο πεδίο ατομικών δικαιωμάτων.

⁵³ Βλ. Σ. Βλαχόπουλος, Η ελευθερία της τέχνης, οπ. παρ., σελ. 93.

⁵⁴ Αντισυνταγματική είναι, ωστόσο, μόνο η γενική απαγόρευση και όχι ενδεχόμενοι περιορισμοί, οι οποίοι πολλές φορές επιβάλλονται από υπέρμετρους λόγους δημοσίου συμφέροντος.

πρωτεΐνες με φαρμακευτικές ιδιότητες στο γάλα τους (π.χ. ινσουλίνη ⁵⁵) ενώ, γενικότερα, η εφαρμογή της μεθόδου της κλωνοποίησης στα ζώα πιθανολογείται ότι θα προσφέρει σημαντικές γνώσεις για τον τρόπο ανάπτυξης, χωρισμού και διαφοροποίησης των κυττάρων (κάτι που με τη σειρά του μπορεί να οδηγήσει σε νέες μορφές θεραπείας των ανθρώπινων ασθενειών). Πέραν τούτου, η κλωνοποίηση ζώων μπορεί να αποδειχθεί ευεργετική και σε άλλους τομείς, όπως λ.χ. στην προσπάθεια διάσωσης υπό εξαφάνιση ειδών του ζωικού βασιλείου. ⁵⁶

---

⁵⁵ Αυτό ήταν και το αρχικό σχέδιο του Ian Wilmut που οδήγησε στη δημιουργία της Dolly, η δημιουργία δηλαδή γενετικά μεταλλαγμένων ζώων που θα περιείχαν φαρμακευτικές ουσίες στο γάλα τους.

⁵⁶ Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι λόγος για κλωνοποίηση γίνεται όχι μόνο αναφορικά με τα ζώα αλλά και σε σχέση με άλλους μη ανθρώπινους οργανισμούς και συγκεκριμένα σε σχέση με τα φυτά.

6. ΚΛΩΝΟΠΟΙΗΣΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΕΜΒΡΥΩΝ ΓΙΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥΣ ΚΑΙ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟΥΣ ΣΚΟΠΟΥΣ

Ενώ η αναπαραγωγική κλωνοποίηση ανθρώπινων όντων απαγορεύεται από το ισχύον Σύνταγμα ως αντικείμενη στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια (σε αντίθεση με τη θεραπευτική κλωνοποίηση και την κλωνοποίηση μη ανθρώπινων οργανισμών), άκρως προβληματική παρίσταται η νομική αξιολόγηση της κλωνοποίησης εκείνης, η οποία δεν αποσκοπεί στη γέννηση ανθρώπων, αλλά στη γέννηση ανθρώπινων εμβρύων, τα οποία, αφού αρχικά χρησιμοποιηθούν για ερευνητικούς και θεραπευτικούς σκοπούς, στη συνέχεια θα καταστραφούν.⁵⁷ Συγκεκριμένα, οι επιστήμονες θέλουν να χρησιμοποιηθούν κύτταρα ενηλίκων προκειμένου να δημιουργηθούν στο εργαστήριο έμβρυα από τα οποία θα απομονωθούν τα λεγόμενα αρχέγονα βλαστοκύτταρα (stem cells), που έχουν την ικανότητα να αυτοπολλαπλασιάζονται και να διαφοροποιούνται προς διάφορους ιστούς και όργανα.⁵⁸

Οι επιστήμονες εκμεταλλευόμενοι την ικανότητα αυτή των βλαστοκυττάρων πιστεύουν ότι μπορούν να εξασφαλίσουν στον άνθρωπο ένα απόθεμα ιστών. Το σημαντικό όμως, είναι ότι θα επιτρέψουν τη δημιουργία ιστού γενετικά ταυτόσημου με το δότη του γενετικού υλικού. Επί του παρόντος, όταν δέχεται κάποιος ένα μόσχευμα, το σώμα του προσπαθεί να αποβάλει τα μεταμοσχευμένα κύτταρα, διότι τα θεωρεί ξένο σώμα. Οι γιατροί καταπνίγουν αυτή την ανοσοποιητική αντίδραση χορηγώντας στον ασθενή ισχυρά φάρμακα τα οποία είναι υποχρεωμένος να λαμβάνει εφ' όρου ζωής. Τα κύτταρα που δημιουργούνται μέσω της κλωνοποίησης ανθρώπινων εμβρύων (βλαστοκύτταρα) δεν θα έχουν το ίδιο πρόβλημα. Θα προέρχονται από τον ίδιο ασθενή και το ανοσοποιητικό σύστημα θα τα αναγνωρίζει ως δικά του. Πέρα από τον τομέα των μεταμοσχεύσεων η κλωνοποίηση ανθρώπινων εμβρύων μπορεί να αποδειχθεί πολύτιμη τόσο στον τομέα της βασικής έρευνας για την κατανόηση ασθενειών που οφείλονται σε ανωμαλίες διαφοροποίησης και πολλαπλασιασμού των κυττάρων, όσο και στον τομέα της φαρμακολογίας. Συνεπώς,

---

⁵⁷ Βλ. Σ. Βλαχόπουλος, Η κλωνοποίηση στην ελληνική έννομη τάξη, 2000, σελ. 95.

⁵⁸ Βλ. <http://tosyntagma.ant-sakkoulas.gr/nomologia/item.php?id=575>

τα εμβρυϊκά βλαστικά κύτταρα διαθέτουν δύο βασικά πλεονεκτήματα έναντι των υπολοίπων: αφενός μπορούν να αναπτύσσονται σε εργαστηριακές συνθήκες επ' αόριστον δημιουργώντας έτσι μια ανεξάντλητη πηγή κυττάρων και αφετέρου διαθέτουν την ενδογενή ικανότητα να διαφοροποιούνται σε όλους τους κυτταρικούς τύπους του ανθρώπινου οργανισμού, πράγμα το οποίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη δημιουργία ιστών και οργάνων για μεταμοσχεύσεις.

Οι επιστήμονες που υποστηρίζουν την κλωνοποίηση βλαστικών κυττάρων, επιδιώκουν να βρουν θεραπεία μέσω της αντικατάστασης κατεστραμμένων κυττάρων, για εκφυλιστικές νόσους, όπως αυτές του Alzheimer και του Parkinson. Η κλωνοποίηση βλαστοκυττάρων μπορεί να προσφέρει μοσχεύματα χωρίς προβλήματα ιστοσυμβατότητας και να αποβεί ιδιαίτερα ευεργετική για τη θεραπεία ανίατων μέχρι τώρα ασθενειών.

Αντίθετα, οι πολέμοι της κλωνοποίησης βλαστοκυττάρων μιλούν για «εργαλειοποίηση» του ανθρώπου. Σύμφωνα με αυτούς, κάθε γονιμοποιημένο ωάριο είναι ένας εν δυνάμει οργανισμός και είναι ηθικά απαράδεκτη η δημιουργία μιας ζωής, ενός οργανισμού αποκλειστικά για ερευνητικούς και θεραπευτικούς σκοπούς.⁵⁹ Τα νομικά ζητήματα, ωστόσο, αυτά δεν είναι νέα. Το πρόβλημα της δημιουργίας εμβρύων για ερευνητικούς και θεραπευτικούς σκοπούς και της εν συνεχεία καταστροφή στους έχει ήδη τεθεί και κατά την εξωσωματική γονιμοποίηση, όπου γονιμοποιούνται περισσότερα του ενός ωάρια προκειμένου να αυξηθούν οι πιθανότητες επιτυχίας της εξωσωματικής γονιμοποίησης. Στην περίπτωση αυτή, τα «υπεράριθμα» έμβρυα (αυτά δηλαδή που απομένουν μετά την επιτυχή προσπάθεια εξωσωματικής γονιμοποίησης) καταστρέφονται, ενώ αμφισβητείται έντονα το κατά πόσο μπορούν να χρησιμοποιηθούν για ερευνητικούς σκοπούς πριν την καταστροφή τους.⁶⁰ Συναφής επίσης - αν και όχι όμοια - είναι προβληματική της τεχνητής διακοπής εγκυμοσύνης, αφού και με την άμβλωση καταστρέφεται ένα ανθρώπινο έμβρυο, μόνο που στην περίπτωση αυτή το έννομο αγαθό της ζωής (το οποίο κατά μία τουλάχιστον άποψη προσβάλλεται λόγω της άμβλωσης) δεν συγκρούεται με την

---

⁵⁹ Για τα ηθικά διλήμματα και τη διαμάχη που έχει προκαλέσει αυτή η μορφή κλωνοποίησης βλ. Η. Μ. WARNOCK, «Ηθική και Βιοτεχνολογία», Επιστήμη και Κοινωνία, τεύχος 5-6/2001, σελ. 153.

⁶⁰ Βλ. Α. Μαρίνου, Γενετική Μηχανική και Δίκαιο, οπ. παρ., σελ. 1228, Π. Δαγτόγλου, Ατομικά Δικαιώματα, τόμ. Α', οπ. παρ., σελ. 103 επ.

επιστημονική ελευθερία και με το δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας.⁶¹ Έτσι, το νέο αυτό επαναστατικό εγχείρημα θέτει διλήμματα που συνδέονται με την ανθρώπινη αξία αλλά και με τη διασφάλιση θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως η ελευθερία της επιστημονικής έρευνας.

Καταρχάς, η δημιουργία βλαστοκυττάρων αποτελεί επιστημονική και ερευνητική δραστηριότητα που υπάγεται στο κανονιστικό πεδίο τις διατάξεις του άρθρου 16 παρ. 1Σ, η οποία κατοχυρώνει την επιστημονική και ερευνητική ελευθερία.⁶² Πράγματι το άρθρο 16 παρ. 1 προστατεύει όλες τις επιστημονικές και ερευνητικές δραστηριότητες ανεξάρτητα από κοινωνικές αντιδράσεις και διαμαρτυρίες και ανεξάρτητα από την αποδοχή ή την απόρριψή τους από την πλειοψηφία της κοινωνίας. Από την άλλη πλευρά, όσο και αν είναι κοινωνικά αποδεκτή μια ερευνητική δραστηριότητα και ακόμη και αν κατοχυρώνεται ανεπιφύλακτα (στο άρθρο 16 παρ. 1 η επιστημονική ελευθερία κατοχυρώνεται ανεπιφύλακτα), γίνεται δεκτό ότι μπορεί να περιοριστεί για λόγους προστασίας άλλων συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων.

Θα πρέπει, συνεπώς, να αναζητηθούν οι συνταγματικές διατάξεις, στις οποίες θα μπορούσε ενδεχομένως να θεμελιωθεί η απαγόρευση της κλωνοποίησης βλαστοκυττάρων για θεραπευτικούς σκοπούς. Αρχικά, πρέπει να τονιστεί ότι η δημιουργία εμβρυϊκών βλαστικών κυττάρων στοχεύοντας στην παραγωγή ιστών και οργάνων θα συντελέσει στην πρόοδο των μεταμοσχευτικών θεραπευτικών τεχνικών. Έτσι, από τη μια πλευρά θα αποτελέσει ένα σημαντικό βήμα ίασης σοβαρών ασθενειών, δίνοντας λύσεις σε τομείς όπου οι παραδοσιακές μορφές μεταμόσχευσης έχουν εξαντλήσει τα όριά τους. Από την άλλη πλευρά, θα δώσει μια σημαντική λύση σε ανεπιθύμητες πρακτικές, όπως η ευρεία διάδοση του λαθρεμπορίου ανθρώπινων οργάνων.⁶³

Συνεπώς, η «κατασκευή» μοσχευμάτων μπορεί να συμβάλει στην αντιμετώπιση ενός κρίσιμου προβλήματος που συνδέεται με την υποχρέωση του κράτους να μεριμνά για την υγεία των πολιτών (άρθρο 21 παρ. 3Σ) αλλά και με το

---

⁶¹ Βλ. Π. Δαγτόγλου, Ατομικά Δικαιώματα, τόμ. Α', οπ. παρ. αρ. περ. 321.

⁶² Βλ. Γ. Παπαδημητρίου, «Σύνταγμα και ελευθερία της επιστήμης», ΤοΣ 3/1992, σελ. 515, Δαγτόγλου, Ατομικά Δικαιώματα, τόμ. Α', οπ. παρ., σελ. 665.

⁶³ <http://tosyntagma.ant-sakkoulas.gr/nomologia/item.php?id=575>

δικαίωμα που έχει ο καθένας στην προστασία της υγείας και της γενετικής του ταυτότητας (άρθρο 5 παρ. 5Σ). Το κράτος, επιτρέποντας την κλωνοποίηση βλαστικών κυττάρων θα ευνοήσει τη δημιουργία μοσχευμάτων που δεν θα παρουσιάζουν προβλήματα ιστοσυμβατότητας και θα οδηγήσει στην ίαση σοβαρών ασθενειών, ενισχύοντας το ατομικό (άρθρο 5 παρ. 5Σ) και κοινωνικό (άρθρο 21 παρ. 3Σ) δικαίωμα στην υγεία. Επίσης θα συντελέσει στην καταπολέμηση πρακτικών, όπως λαθρεμπόριο οργάνων, που υποβιβάζουν τον άνθρωπο σε ανταλλάξιμο προϊόν και έρχονται σε αντίθεση με την αρχή της ανθρώπινης αξίας (άρθρο 2 παρ. 1Σ).

Μήπως, όμως, η κλωνοποίηση εμβρύων για θεραπευτικούς σκοπούς έρχεται σε αντίθεση με την ανθρώπινη αξία ή δικαίωμα στη ζωή; Μήπως η τεχνική της δημιουργίας ζωντανών οργανισμών ως «αποθηκών ιστών και οργάνων» συνιστά εργαλειοποίηση του ανθρώπου;

Με τη μέθοδο της κλωνοποίησης εμβρύων για θεραπευτικούς σκοπούς δεν δημιουργείται άνθρωπος. Σε αντίθεση με την αναπαραγωγική κλωνοποίηση κατά την οποία δημιουργείται άνθρωπος, στη συγκεκριμένη μορφή κλωνοποίησης δημιουργούνται έμβρυα, από το οποίο απομονώνονται βλαστοκύτταρα. Όσο όμως, δεν διαμορφώνεται ολοκληρωμένος ανθρώπινος οργανισμός δεν θεμελιώνεται και αντίθεση στο άρθρο 2 παρ. 1Σ. Πριν από τη στιγμή της γέννησης δεν μπορεί να κάνει κανείς λόγο για την ύπαρξη προσώπου - υποκειμένου, ούτε συνεπώς για την ύπαρξη υποκειμένου ανθρώπινης αξίας.⁶⁴ Όπως υπογραμμίζει και ο Τ. Βιδάλης «το κρίσιμο στοιχείο στην έννοια της ανθρώπινης αξίας είναι η οντολογική - οργανική και διανοητική - ενότητα που συνιστά εντέλει το υποκείμενό της, αφού μόνο έτσι μπορεί να εννοηθεί το αναγκαίο υπόβαθρο της ανάπτυξης της αυτονομίας».⁶⁵ Όσον αφορά τα βλαστοκύτταρα και τα μοσχεύματα, πρέπει να επισημανθεί ότι τα επιμέρους τμήματα του ανθρώπινου σώματος δεν είναι καθαυτοί φορείς ανθρώπινης αξίας, αλλά αποκτούν αξία αντανakλαστικά, σε αναφορά προς την οντολογική ενότητα που συνιστά ο άνθρωπος, εκτός αν υποτεθεί, πράγμα άτοπο και εσφαλμένο, ότι τα επιμέρους τμήματα του ανθρώπινου σώματος είναι καθαυτά φορείς ανθρώπινης αξίας.

---

⁶⁴ Βλ. Τ. Βιδάλη, Ζωή χωρίς πρόσωπο, 1999, σελ. 68.

⁶⁵ Βλ. Τ. Βιδάλη, Ζωή χωρίς πρόσωπο, 1999, σελ. 131.

Από τη στιγμή, επίσης, που δεν γεννιέται άνθρωπος εκλείπει το στοιχείο της γενετικής χειραγώγησης, υπό τη μορφή της επέμβασης στο ανθρώπινο γονιδίωμα για τη δημιουργία ανθρώπου βάσει συγκεκριμένου προτύπου. Επομένως, η κλωνοποίηση που δεν οδηγεί στη γέννηση ανθρώπου δεν έρχεται σε αντίθεση με το άρθρο 2 παρ. 1Σ, διότι ούτε το στοιχείο της γενετικής χειραγώγησης συντρέχει, αλλά ούτε και η οντολογική ενότητα του υποκειμένου πληρούται που είναι αναγκαία για την έννοια της ανθρώπινης αξίας.

Μήπως, όμως, η κλωνοποίηση βλαστοκυττάρων έρχεται σε αντίθεση με το δικαίωμα στη ζωή; Ποτέ όμως αρχίζει η ανθρώπινη ζωή και η συνταγματική προστασία της; Το χρονικό σημείο της έναρξης της ζωής είτε ένα από τα πιο αμφισβητούμενα και δυσεπίλυτα ζητήματα της νομικής (και όχι μόνο) επιστήμης.⁶⁶ Η δυναμική της βιολογικής εξέλιξης του γενετικού υλικού εμπόδισε τη συναγωγή βέβαιων συμπερασμάτων για την έναρξη της ζωής, ενώ μέχρι σήμερα έχουν προταθεί τα πιο διαφορετικά χρονικά σημεία: ο χρόνος γονιμοποίησης του ωαρίου, της εμφύτευσής του στη μήτρα, των πρώτων αυτοδύναμων κινήσεων του εμβρύου, της ανάπτυξης του νευρικού του συστήματος, ακόμα και της δυνατότητας επιβίωσής του μετά από τον αποχωρισμό του από τη μητέρα.

Παρόλο όμως που μερικοί υποστηρίζουν ότι το κρίσιμο ζήτημα δεν είναι η αναζήτηση, με βάση τις αρχές της ιατρικής, του σημείου έναρξης της ζωής, αλλά η ύπαρξη υποκειμένου - προσώπου και επομένως χωρίς γέννηση πρόσωπο δεν υπάρχει, και συνακόλουθα ούτε αντίθεση στο δικαίωμα στη ζωή, αφού το άρθρο 5 παρ. 2Σ αναφέρεται μόνο σε «πρόσωπα»⁶⁷, ορθότερη πρέπει να θεωρηθεί η άποψη, σύμφωνα με την οποία ζωή υφίσταται από τη στιγμή που γονιμοποιηθεί το ωάριο. Από τη στιγμή εκείνη αρχίζει μια διαδικασία, οι φάσεις εξελίξεις της οποίας δύσκολα μπορούν να διαχωριστούν (όχι τουλάχιστον χωρίς να υπεισέλθουν αυθαίρετα κριτήρια) και η οποία, αν δεν διακοπεί, οδηγεί στη γέννηση του παιδιού.⁶⁸

---

⁶⁶ Βλ. Τ. Βιδάλη, *Η ζωή χωρίς πρόσωπο*, 1999, σελ. 53, Σ. Βλαχόπουλου, *Η κλωνοποίηση στην ελληνική έννομη τάξη*, 2000, σελ. 97, Ε. Κουνούγερη-Μανωλεδάκη, «Σπέρμα, ωάριο και γονιμοποιημένο ωάριο που βρίσκονται έξω από το ανθρώπινο σώμα. Η νομική τους φύση και μεταχείριση κατά το αστικό δίκαιο», Αρμ. 1999, σελ. 465.

⁶⁷ Τ. Βιδάλης, *Ζωή χωρίς πρόσωπο*, 1999, σελ. 69.

⁶⁸ Σ. Βλαχόπουλος, *Η κλωνοποίηση στην ελληνική έννομη τάξη*, 2000, σελ. 97.

Κατά συνέπεια, η καταστροφή των κλωνοποιημένων εμβρύων αντίκειται στο έννομο αγαθό της ζωής. Από την άλλη, η δημιουργία των εμβρύων αυτών για ερευνητικούς και θεραπευτικούς σκοπούς εντάσσει την εν λόγω δραστηριότητα (όπως προαναφέρθηκε) στο προστατευόμενο πεδίο της επιστημονικής ελευθερίας και του έννομου αγαθού της ανθρώπινης υγείας. Τίθεται, με άλλες λέξεις, το ζήτημα της σύγκρουσης συνταγματικώς προστατευόμενων έννομων αγαθών (το αγαθό της ζωής από τη μια, το ατομικό δικαίωμα της επιστημονικής ελευθερίας και το αγαθό της ανθρώπινης υγείας από την άλλη), μόνο που εν προκειμένω η σύγκρουση αυτή δεν μπορεί να λυθεί a priori υπέρ του ενός ή του άλλου έννομου αγαθού, αφού καμία συνταγματική διάταξη δεν υπερτερεί γενικώς έναντι της άλλης (με την εξαίρεση του απόλυτου προβαδίσματος της αρχής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας).

Η λύση της σύγκρουσης αυτής εναπόκειται στο δημοκρατικά νομιμοποιημένο νομοθέτη, ο οποίος, σταθμίζοντας τα αντικρουόμενα έννομα αγαθά οφείλει να προβεί σε πρακτική εναρμόνισή τους. Καθίσταται, λοιπόν, επιβεβλημένη μια νομοθετική ρύθμιση, στη διαμόρφωση της οποίας ο νομοθέτης διαθέτει μια ευρεία «διακριτική ευχέρεια», ελεγχόμενη δικαστικώς μόνο για λόγους υπέρβασης των άκρων ορίων της.

Αλλά ένα σημαντικό ερώτημα που τίθεται σχετικά με τη δυνατότητα κλωνοποίησης βλαστικών εμβρυϊκών κυττάρων για θεραπευτικούς σκοπούς είναι αν είναι δυνατή η χρήση του γενετικού υλικού για άλλους σκοπούς εκτός της τεκνοποιίας.⁶⁹ Ένας απόλυτος περιορισμός της χρήσης του ανθρώπινου γενετικού υλικού αποκλειστικά για αναπαραγωγικούς σκοπούς θέλετε αδικαιολόγητος. Καταρχάς ένας τέτοιος περιορισμός δεν προκύπτει από καμία συνταγματική διάταξη, ενώ παράλληλα η τεχνική της δημιουργίας εμβρύων για θεραπευτικούς σκοπούς δεν φτάνει στο σημείο να θέτει ζήτημα προσβολής της ανθρώπινης αξίας.

Σε κάθε περίπτωση, κεντρική σημασία έχει η εύρυθμη λειτουργία του συνόλου του ανθρώπου και η υγεία του, η οποία αγνοείται και υποβιβάζεται αν γίνει δεκτό ότι η φυσική αποστολή του γενετικού υλικού είναι η αναπαραγωγή με αποτέλεσμα να θωρακίζεται η «ιερότητα» του γενετικού υλικού και των υπολοίπων

---

⁶⁹ Το ζήτημα αυτό είναι πρωταρχικό, διότι και το επιχείρημα της ύπαρξης ενός δικαιώματος στη ζωή προϋποθέτει την παραδοχή ότι το ανθρώπινο γενετικό υλικό έχει μια αποκλειστική αποστολή, αυτή της τεκνοποιίας. Αντίθετα η παραδοχή ότι το γενετικό υλικό μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για άλλους σκοπούς εκτός της τεκνοποιίας επιτρέπει τη χρήση του στους τομείς της έρευνας και θεραπείας.

οργάνων και ιστών του ανθρώπινου σώματος. Η θεωρία αυτή αντιμετωπίζει τον άνθρωπο ως ένα σύνολο μορίων τα οποία έχουν μια συγκεκριμένη αποστολή, συνεπώς μια αυταξία και μια ιερότητα που δεν επιτρέπει επεμβάσεις και έρχεται σε αντίθεση με τη συνταγματική έννομη τάξη, η οποία αποδίδει αξία στα επιμέρους τμήματα του ανθρώπινου σώματος σε αναφορά με το συγκεκριμένο πρόσωπο - υποκείμενο και όχι αυτοτελώς. Αντίθετα, η τεχνική της κλωνοποίησης εμβρυϊκών κυττάρων, αποβλέποντας κυρίως στη δημιουργία συμβατών μοσχευμάτων, στοχεύει στην εύρυθμη λειτουργία του συνόλου του ανθρώπινου σώματος, θωρακίζει την υγεία και προστατεύει την ίδια την αξία του ανθρώπου.⁷⁰

Η Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής στην εισήγησή της «για τη χρήση των βλαστοκυττάρων στη βιοϊατρική έρευνα και την κλινική ιατρική», αναφέρει ότι «η δημιουργία εμβρύων για θεραπευτικούς σκοπούς με την τεχνική της κλωνοποίησης⁷¹ και η απομόνωση βλαστοκυττάρων από αυτά δεν πρέπει να αποκλεισθεί, εφόσον δεν υπάρχει εναλλακτική θεραπευτική ιατρική. Έτσι, η τεχνική της θεραπευτικής κλωνοποίησης γίνεται αποδεκτή, εφόσον δεν υπάρχει εναλλακτική θεραπευτική ιατρική. Αυτό σημαίνει ότι η Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής δεν αποδέχεται τη θεραπευτική κλωνοποίηση στον τομέα της βασικής επιστημονικής έρευνας αλλά μόνο στον τομέα της εφαρμοσμένης γενετικής τεχνολογίας για τη θεραπεία ασθενειών. Αποδέχεται, όμως, τη βασική έρευνα σε βλαστοκύτταρα, όταν αυτά προέρχονται από εμβρυϊκό ιστό ύστερα από άμβλωση. Είναι γεγονός ότι η βασική έρευνα οδηγεί στον εμπλουτισμό των γνώσεων για την ανθρώπινη βιολογική υπόσταση και ότι ακόμα και αν μείνει χωρίς πρακτικό θεραπευτικό αποτέλεσμα, αποτελεί αναγκαίο όρο για την πρόοδο των θεραπευτικών αγωγών.

Η θεραπευτική κλωνοποίηση γίνεται δεκτή «εφόσον δεν υπάρχει εναλλακτική θεραπευτική ιατρική». Με δεδομένο ότι το θεραπευτικό αποτέλεσμα της κλωνοποίησης εμβρύων για θεραπευτικούς σκοπούς εστιάζεται στον τομέα των μεταμοσχεύσεων, η φράση «εναλλακτική θεραπευτική ιατρική» θα έπρεπε ενδεχομένως να διευκρινιστεί περισσότερο. Κατά μια έννοια, αυτή η μορφή

---

⁷⁰ Βλ. <http://tosyntagma.ant-sakkoulas.gr/nomologia/item.php?id=575>

⁷¹ Στην εισήγησή της, η Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής αναφέρει ότι εκτός από τη μέθοδο της κλωνοποίησης εμβρύων για θεραπευτικούς σκοπούς βλαστοκύτταρα μπορούν να απομονωθούν είτε από εμβρυϊκό ιστό ύστερα από άμβλωση είτε από πρόσωπο.

κλωνοποίησης θα πρέπει να διενεργείται μόνο εφόσον δεν υπάρχουν αλλά διαθέσιμα μοσχεύματα. Εφόσον, δηλαδή, υπάρχουν διαθέσιμα μοσχεύματα υπάρχει και εναλλακτική θεραπευτική ιατρική. Κατά άλλη έννοια όμως ποτέ δεν θα είναι δυνατή μια εναλλακτική θεραπευτική ιατρική. Διότι, ακόμη και αν υπάρχουν διαθέσιμα μοσχεύματα, αυτό θα διατρέχουν τον κίνδυνο απόρριψης από τον οργανισμό του ατόμου. Πράγματι, στις παραδοσιακές μεταμοσχεύσεις οι γιατροί καταπνίγουν αυτή την ανοσοποιητική αντίδραση του οργανισμού χορηγώντας στον ασθενή ισχυρά φάρμακα, τα οποία είναι υποχρεωμένος να λαμβάνει εφ' ότου ζωής. Αντίθετα, μόσχευμα που δημιουργείται μέσω της κλωνοποίησης βλαστοκυττάρων δεν έχει αυτό το πρόβλημα, αφού θα προέρχεται από τον ίδιο ασθενή και το ανοσοποιητικό σύστημα θα το αναγνωρίζει ως δικό του. Σύμφωνα, λοιπόν, με αυτή την άποψη, ακόμα και αν υπάρχουν διαθέσιμα μοσχεύματα, αυτά διατρέχουν πρόβλημα ιστοσυμβατότητας, με αποτέλεσμα η κλωνοποίηση εμβρύων για θεραπευτικούς σκοπούς να προτιμάται ως μια λύση πιο αξιόπιστη για την υγεία του ασθενούς. Διότι σύμφωνα με αυτή την ερμηνεία, ως εναλλακτική θεραπευτική ιατρική εννοείται μόνο διαφορετική μέθοδος θεραπείας αλλά και η ισότιμη και ισάξια μέθοδος, αυτή που αποφεύγει ανάλογα θεραπευτικά αποτελέσματα.

Στην εισήγησή της, η Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής επισημαίνει ότι το άρθρο 18 της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική απαγορεύει γενικά τη δημιουργία εμβρύων για ερευνητικούς σκοπούς. Έτσι, καθώς θεραπευτική αγωγή δεν μπορεί να εφαρμοστεί - ακόμα και σε πειραματικό στάδιο - χωρίς να έχει προηγηθεί έρευνα, το άρθρο 18 θέλετε να απαγορεύει τη δημιουργία εμβρύων για θεραπευτικούς σκοπούς.

Συγκεκριμένα, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, σε ψήφισμα σχετικά με την ανθρώπινη κλωνοποίηση, λαμβάνοντας υπόψη μεταξύ άλλων το ψήφισμα της 28^{ης} Οκτωβρίου 1993 σχετικά με την κλώνωση του ανθρώπινου εμβρύου ⁷² και τη Σύσταση 1046 της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με τη χρήση ανθρώπινων εμβρύων, θεωρεί ότι υπάρχουν και άλλοι τρόποι πλην της κλωνοποίησης εμβρύων για τη θεραπεία σοβαρών ασθενειών, όπως μέθοδοι αφαίρεσης βλαστοκυττάρων από ενήλικους ή από τον ομφάλιο λώρο νεογέννητων,

---

⁷² ΕΕ C 315 της 22/11/1993, σελ. 224.

καθώς και άλλα εξωτερικά αίτια ασθενειών που χρήζουν διερεύνησης.⁷³ Μάλιστα λαμβάνοντας υπόψη ότι η απόφαση του Συμβουλίου 1999/167/EK της 25^{ης} Ιανουαρίου 1999 για τη θέσπιση ειδικού προγράμματος έρευνας, τεχνολογικής ανάπτυξης και επίδειξης με θέμα «Ποιότητα ζωής και διαχείριση έμβιων πόρων» (1998-2002) ορίζει ότι κατά τον ίδιο τρόπο δεν πρέπει να υποστηριχθεί καμία ερευνητική δραστηριότητα αντιληπτή με την έννοια της «κλωνοποίησης» με στόχο την αντικατάσταση γενετικού κυττάρου ή πυρήνα κυττάρου εμβρύου με κύτταρο οποιουδήποτε ατόμου, κύτταρο εμβρύου ή κύτταρο που προέρχεται από μεταγενέστερο στάδιο ανάπτυξης του ανθρώπινου εμβρύου.⁷⁴ Έτσι, υποστηρίζει ότι η κλωνοποίηση ανθρώπινων εμβρύων, η οποία περιέχει τη δημιουργία ανθρώπινων εμβρύων αποκλειστικώς για ερευνητικούς σκοπούς, θέτει βαθύ ηθικό δίλημμα, υπερβαίνει κατά τρόπο αμετάκλητο τα όρια των κανόνων της έρευνας και αντιβαίνει στη δημόσια πολιτική που έχει εγκρίνει η Ευρωπαϊκή Ένωση. Για αυτό και επιμένει εκ νέου ότι πρέπει να υπάρχει καθολική και συγκεκριμένη απαγόρευση στο επίπεδο των Ηνωμένων Εθνών για την κλώνωση ανθρώπινων όντων σε όλα τα στάδια του σχηματισμού και της ανάπτυξής τους. Τη θέση αυτή υποστηρίζει και η Προσωρινή Επιτροπή Ανθρώπινης Γενετικής και Άλλων Νέων Τεχνολογιών της Σύγχρονης Ιατρικής στην Έκθεσή της σχετικά με τις δεοντολογικές, νομικές, οικονομικές και κοινωνικές προεκτάσεις της ανθρώπινης γενετικής, καθώς εκτός όλων των άλλων οι συνθήκες παραγωγής και λήψης βλαστικών κυττάρων θέτουν ιδιαιτέρως εν κινδύνω την ακεραιότητα του σώματος της γυναίκας κατά την προσφυγή στην κλωνοποίηση βλαστοκυττάρων και στη δημιουργία υπεράριθμων εμβρύων. Και αυτό γιατί από δεοντολογικής σκοπιάς η λεγόμενη κλωνοποίηση εμβρύων για θεραπευτικούς σκοπούς είναι επίσης προβληματική, διότι έχει ως προϋπόθεση τη διάθεση μεγάλου αριθμού ανθρώπινων ωαρίων, πράγμα το οποίο μπορεί να οδηγήσει σε εκμετάλλευση λόγω φύλου του ανθρώπινου σώματος, συνδέεται με μεγάλους κινδύνους για τις γυναίκες και εμπεριέχει τη δημιουργία ανθρώπινων εμβρύων μόνο για ερευνητικούς

---

⁷³ B5-0710, 0751, 0753 και 0764/2000, στοιχείο Γ.

⁷⁴ B5 – 0710, 0751, 0753 και 0764/2000, στοιχείο Δ.

σκοπούς.⁷⁵ Γι' αυτό ζητεί να επιτρέπεται η δημιουργία ανθρώπινων εμβρύων αποκλειστικά και μόνο για την πρόκληση εγκυμοσύνης.

Είναι γεγονός ότι η θέση που λαμβάνει το 1^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Σύμβασης στο ζήτημα της κλωνοποίησης εμβρύων για θεραπευτικούς σκοπούς δεν είναι σαφής. Υπέρ της απαγόρευσής της θα μπορούσε να συνηγορήσει το ότι το εν λόγω Πρωτόκολλο κάνει χρήση της λέξης «δημιουργία» (ενός γενετικώς όμοιου ανθρώπινου όντος) και όχι της λέξης «γέννηση». Σημαντική είναι, περαιτέρω, η ερμηνεία της έννοιας «ανθρώπινο ον», εάν δηλαδή, αυτή περιλαμβάνει όχι μόνο τους γεννηθέντες ανθρώπους αλλά και τα ανθρώπινα έμβρυα.

Η λύση που δόθηκε από την Επιτροπή Βιοηθικής στη συγκεκριμένη περίπτωση ήταν *pro libertate*. Τονίζεται ότι στο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Σύμβασης όπου απαγορεύεται ρητά η δημιουργία εμβρύων με την τεχνική της κλωνοποίησης για αναπαραγωγικούς σκοπούς, αναφέρεται ότι «ορισμένες τεχνικές κλωνοποίησης μπορούν να προσφέρουν στην επιστημονική γνώση και την ιατρική της εφαρμογή». Βάσει αυτού η Επιτροπή θεωρεί ότι η θεραπευτική κλωνοποίηση εξαιρείται από τη γενική απαγόρευση του άρθρου 18.⁷⁶ Έτσι, κάνοντας μια σύμφωνη με το Σύνταγμα ερμηνεία της Σύμβασης και του Πρωτοκόλλου, δέχεται την τεχνική της κλωνοποίησης εμβρύων για θεραπευτικούς σκοπούς. Αν και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο για την απαγόρευση της κλωνοποίησης δεν περιέχει ρητή εξαίρεση, η οποία να επιτρέπει την κλωνοποίηση εμβρύων για θεραπευτικούς σκοπούς, πρέπει ωστόσο να γίνει δεκτό ότι το εν λόγω πρωτόκολλο θέτει υπό απαγόρευση μόνο την αναπαραγωγική κλωνοποίηση που έχει ως σκοπό τη δημιουργία αυτοτελών ανθρώπινων όντων. Για λόγους ασφαλείας του δικαίου θα ήταν ωστόσο ενδεδειγμένη μια μελλοντική τροποποίηση του εν λόγω πρωτοκόλλου, ούτως ώστε το πεδίο εφαρμογής του να περιοριστεί ρητά στην αναπαραγωγική κλωνοποίηση.

---

⁷⁵ Βλ. www2.europarl.eu.int/omk/sipade2?SAME_LEVEL=1&LEVEL=O&NAV=x&PUBREF=-//EP//TEXT+REPORT+AS-2001-0391+O+DOC+XML+VO//EL, Κεφ. IV, στ. 59.

⁷⁶ Αντίθετα ο Σ. Βλαχόπουλος υποστηρίζει ότι «το ζήτημα επιλύεται τελικώς από τη διάταξη του άρθρου 18 παρ. 2 της Σύμβασης, η οποία απαγορεύει τη δημιουργία ανθρώπινων εμβρύων για ερευνητικούς σκοπούς». Βλ. Σ. Βλαχόπουλου, Η κλωνοποίηση στην ελληνική έννομη τάξη, 2000, σελ. 99.

7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι πρόοδοι της βιοϊατρικής κατά τις τελευταίες δεκαετίες υπήρξαν μέγιστες. Οι πλέον σημαντικές, προέχουσα θέση στις οποίες κατέχει η κλωνοποίηση, συνοδεύτηκαν από ανησυχίες για ενδεχόμενη προσβολή του ανθρώπου ως βιολογικής υπόστασης ή ως προσώπου. Η κοινή συνισταμένη αυτών των προβληματισμών οδηγεί σε συνάρτηση με τις συνταγματικές επιταγές, σε απαγόρευση της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης, όπως άλλωστε έχει θεσπιστεί στο ελληνικό δίκαιο και αφήνει ελεύθερο το πεδίο της έρευνας στη θεραπευτική κλωνοποίηση, την κλωνοποίηση μη ανθρώπινων οργανισμών και την κλωνοποίηση εμβρύων για θεραπευτικούς σκοπούς. Σε κάθε περίπτωση, προκειμένου να θεμελιωθεί η ως ανωτέρω απαγόρευση, επιτακτικό ανακύπτει το αίτημα προώθησης διεθνούς δεσμευτικής σύμβασης που θα αποκλείει την αναπαραγωγική κλωνοποίηση και θα επιτρέπει τις υπόλοιπες μορφές εφόσον εξασφαλίζονται τα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως αυτά κατοχυρώνονται στα δίκαια των εθνικών κρατών.

8. ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η συνταγματική προβληματική της κλωνοποίησης

Η δυνατότητα παρέμβασης στο ανθρώπινο γονιδίωμα με σκοπό την έρευνα και θεραπεία ασθενειών και η υπόνοια μελλοντικής κλωνοποίησης ανθρώπου, καθιστά αναγκαία την εξέταση των συνταγματικών ζητημάτων όλων των μορφών κλωνοποίησης και προέχοντως της αναπαραγωγικής. Η αναπαραγωγική κλωνοποίηση ως αντικείμενη στην αρχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και προσβάλλοντας αναμφισβήτητα ανθρώπινα δικαιώματα, καθιστά επιτακτική την απαγόρευσή της, όπως άλλωστε είχε επιτευχθεί σε πολλά εθνικά δίκαια. Για τον αποκλεισμό όμως οποιασδήποτε αμφισβήτησης χρήσιμη θα ήταν μια διεθνής δεσμευτική σύμβαση που θα απέκλειε στα κράτη μέλη την αναπαραγωγική κλωνοποίηση. Αντίθετα, η θεραπευτική κλωνοποίηση και κλωνοποίηση μη ανθρώπινων οργανισμών, η πρώτη στηρίζοντας το δικαίωμα στη ζωή και την υγεία και δεύτερη η οποία εμπλέκεται λιγότερο στο θέμα των ατομικών δικαιωμάτων, αποτελούν επιτρεπτές μορφές κλωνοποίησης. Τέλος, η κλωνοποίηση εμβρύων για θεραπευτικούς σκοπούς παρόλη την ύπαρξη πολλών αντίθετων και αντιφατικών απόψεων, δημιουργεί προβλήματα αντισυνταγματικότητας.

Λέξεις – Κλειδιά

αναπαραγωγική κλωνοποίηση, θεραπευτική κλωνοποίηση, κλωνοποίηση μη ανθρώπινων οργανισμών, κλωνοποίηση εμβρύων για θεραπευτικούς σκοπούς, συνταγματικά δικαιώματα.

Abstract

The constitutional problematic of cloning

The possibility of interference in the human gene with the intention of searching and curing diseases and the implication of future human cloning, appoints necessary the examination of the constitutional matters of all forms of cloning and mainly of reproductive cloning. The reproductive cloning as opposed to the principle of human dignity and insulting unquestionable human rights, appoints imperative its prohibition, as it has achieved in many national legislations. But for the exclusion of any dispute, useful would be an international obligatory treaty which would prohibit to the nations – members the reproductive cloning. The wring cloning and the cloning of not human organisms, the first supporting the right in life and health and the second which involves less in the matter of human rights, are permitted cloning forms. Finally, the cloning of embryos for curing purposes, despite the existence of many contrasting and contradictory opinions, doesn't cause problems of unconstitutionality.

Key – Words

Reproductive cloning, curing cloning, cloning of no human organisms, embryos cloning for curing and researching purposes, human rights.

9. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Σ. Αλαχιώτης, Πρόλογος στην ελληνική έκδοση του βιβλίου της G. Kolata, Ο κλώνος, 1998.
2. Σ. Βλαχόπουλος, Η ελευθερία της τέχνης – Τα όρια ενός ανεπιφύλακτου ατομικού δικαιώματος, ΔΤΑ 1/1999.
3. Σ. Βλαχόπουλος, Η κλωνοποίηση στην ελληνική έννομη τάξη, 2000.
4. Π. Δαγτόγλου, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, τόμος Α', 1991.
5. Π. Δαγτόγλου, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, τόμος Β', 1991.
6. Ε. Κουνούγερη-Μανωλεδάκη, «Σπέρμα, ωάριο και γονιμοποιημένο ωάριο έξω από το ανθρώπινο σώμα. Η νομική τους φύση και μεταχείριση κατά το αστικό δίκαιο», Αρμ. 1999.
7. Ι. Κριάρη-Κατράνη, Βιοϊατρικές Εξελίξεις, 2001.
8. Μάλλιος Ευάγγελος, Κλωνοποίηση εμβρύων για θεραπευτικούς σκοπούς, ΤοΣ, 2/2002.
9. Ν. Ματσανιώτης, Κλωνοποίηση, 2001.
10. Γ. Παπαδημητρίου, Σύνταγμα και ελευθερία της επιστήμης, ΤοΣ, 3/1992.
11. Θ. Παπαζήσης, Νομικά και ηθικά προβλήματα από την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή μετά την εμμηνόπαυση, ΚΡΙΤΕ, 2/1998.
12. Δ. Τσάτσος, Συνταγματικό Δίκαιο, τόμος Γ', 1988.
13. Κ. Χρυσόγονος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 1998.
14. G. Kolata, Κλώνος, 1998.
15. Η. Μ. Warnock, Ηθική και Βιοτεχνολογία, Επιστήμη και Κοινωνία, 2001.
16. Δεοντολογικές απόψεις των τεχνικών κλωνοποίησης, Γνώμη αριθ. 9 της 28^{ης} Μαΐου 1997.

17. Εισήγηση για την Αναπαραγωγική Κλωνοποίηση του Ανθρώπου, Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής.
18. Έκθεση σχετικά με τις δεοντολογικές, νομικές, οικονομικές και κοινωνικές προεκτάσεις της ανθρώπινης γενετικής, Προσωρινή Επιτροπή Ανθρώπινης Γενετικής και Άλλων Νέων Τεχνολογιών της Σύγχρονης Ιατρικής, τελικό Α5-0391/2001.
19. NBAC, Cloning Human Beings.
20. Παρέμβαση του καθηγητή Testard, Συνεδρίαση της Προσωρινής Επιτροπής της 26^{ης} Απριλίου 2001.
21. ΕΕ C 115 της 14/4/1997.
22. ΕΕ C 315 της 22/11/1993.
23. ΕΕ C 364 της 18/12/2000.
24. B5-0710, 0751, 0753 και 0764/2000.
25. <http://europa.eu.int>
26. <http://www.bioethics.gr>
27. <http://www2.europarl.eu.int>
28. <http://homepages.pathfinder.gr>
29. <http://tovima.dolnet.gr>
30. <http://www.un.org>